

תלמיד על רבו – מאיר בן אורי מספר על הרמן שטרוק

(זכרונות עבודה ולמידה במחיצתו של חיים אהרן שטרוק)

מאת: מאיר בן אורי

מבוסס על המאמר בספר "הרמן שטרוק האדם והאמן" הוצאת דביר 1954 עמודים 41-62, ועל מאמר ב"כרמלית", קובץ ספרותי, בעריכת ש.שלום. הוצ' דביר תשט"ז-תשי"ז עמ' 224-227, ומאמרים נוספים, בהוספת הקישורים היוזואליים הנזכרים במאמר.

עריכה: יאיר בן אורי, ה'תשס"ט, שנת המאה למחבר.

הדרך לבית שטרוק

דרכי אל פרופ' שטרוק התחילה כדרכם של רבים – אמנים, ציונים, סתם יהודים וכן לא יהודים, מושלים, עתונאים ומחפשי הרפתקאות. באתי מעבר לים-התיכון אל חופי ארץ-הקודש. עליתי מחיפה, עיר הנמל, לאותה שכונה ששמות רחובותיה על מדרון הר-הכרמל מספרים על "חלוצים", "הרצל", "נורדאו" וכיוצא באלה. ובעמדי לפני השער הכחול בין עמודי הגינה הבנויה אבן עם עצי-גרניום פורחים, עזבתי מאחורי את "רחוב העליה" – רחוב שנקרא היום בשם רחוב-ארלזורוב, העולה מעלה-מעלה להר הכרמל – כדי לרדת לגינת-הבושם של האמן.¹

איור 1 בית שטרוק מרחוב ארלזורוב

לפני היכנסי לתוך הבית פנימה עברתי דרך ערוגות פרחי איריס ורקפות, דרך עצי רימון, ביגנוניה, לבנדל ועוד. ניכר היה בסידור הגינה טעם טוב ומעשה ותכנית. אכן, בית אמן הבנוי כראוי לו בתוך גינה נאה, שתולת עצים, שיחים ופרחים, שבחלקם הגדול ניתנו במתנה מאת ידידים ומעריצים של האמן. מחוץ לגדר הבית והגינה עוד השתרעה אדמת ההר הסלעי והפראי, שציפתה לאותה יד

¹ בית שטרוק – מבט מהכניסה ברחוב ארלזורוב

מדרכת ומחנכת של האמן שידע להורות, על-ידי דוגמאות והוראות ברורות, כיצד להפוך את היופי הטבעי של הכרמל לעיר יפת-נוף ממש.^{2, 3}

איור 3 פרופ' שטרוק ואשתו ליד ביתם

איור 2 בית שטרוק חורף תשסט

התקבלתי על ידי שטרוק באותו יחס אדיב ודייקני, שנהג בכל מבקריו לפי סדר קבוע: בקשת ראיון, קביעת שעה לקבלת האורח, הקצבת זמן לשיחה בהתאם למספר המבקרים, ארבעה או חמשה אנשים היו מבקרים אזי כרגיל, יום יום אצל האמן. נכנסתי לחדר-העבודה הגדול, שלחלונותיו צורת קשת מחודדת, עם הזכוכיות הצבעוניות לאיטום האור המזרחי, וישבתי כנגדו לפני השולחן הגדול, שהיה מעוטר תמיד פרחי העונה בתוך עציץ, או צנצנת, או כוס, והוא הסביר לי פנים מתוך חיוך ומבט של אדם האוהב לטפח יחסים כדרך שהוא מטפח פרחים. כגנן בגינתו, המשכיל לאחד בשטח מצומצם מספר רב של פרחים, שיחים ועצים על מיניהם השונים, כן ידע לקבל את המינים השונים של מבקרים מתוך אותה מידה שקולה של דאגה לעזרה ולטיפול. ציפיתי אמנם, כדרכו של אדם צעיר שלהוט להבליט את חשיבותו, לזכות ביתר הקשבה מתוך שיחרור מן הנוהל הרשמי של "הזמנת ראיון, קביעת מועד, והקצבת זמן"; קיצורו של דבר, קיויתי לקבלת פנים חסידית-רגשית. ברם, שטרוק היה מניח חלק זה של הפגישה, החלק של השתפכות הנפש, לרעיותו. הוא עצמו נשאר תמיד בבחינת גנן רוחני המקציב מים להשקאת הצמחים לפי שיקולים של צדק-ומשפט, בקבעו לכל צמח וצמח את החלוקה הצודקת של זכות-המחיה.

א. אדריכל לומד אמנות-החרט.

חדר עבודתו של שטרוק היה בקומה ראשונה, מעל לגינה. למטה, בקומת הקרקע, היו חדרים ששימשו לעיתים כחדר אורחים, כחדר לקרובים, כחדר לדיירי משנה, והיו זמנים שגם שטרוק ואשתו

² פרופ' הרמן שטרוק ורעיתו ליד ביתם
³ בית שטרוק, אדר תשס"ט

גרו בקומה זו, מתוך הסתפקות במועט הדרוש לצרכי דיור ומשק-בית. מעל לקומה הראשונה, שבו היה קבוע אותו חדר עבודה, נבנתה זמן קצר אחרי גמר הבנייה, עוד קומה. בקומה העליונה זו היו שני חדרים גדולים ומרווחים ופרוזדור קטן עם חדר-שירותים. מקומה זו היה מתגלה דרך החלון הגדול בחזית הצפונית-מזרחית,⁴

איור 4 החלון הגדול בקומה העליונה - קומת האטלייה

מראה מפואר של המפרץ בין חיפה לעכו. גם מרפסת גדולה היתה לצד הדרומי, הפונה כלפי נוף נווה-שאנן והר-הכרמל. בימים ההם היו רק בתים ספורים באותה סביבה, וכולם בני קומה אחת או קומותיים. על פי התמונות, ששטרוק צייר סמוך לזמן ההוא, יכולתי לעמוד על מראה הסביבה באותם הימים הראשונים כשהוא עלה כ"חלוץ" להדר-הכרמל ובנה את ביתו, בעזרת ידידו, האדריכל בארוולד. היתה זו סביבה הנטועה עצי-זית ועצי-חרוב, קבוצות עצי-תאנה ושיחים; ולצרכי-דיור שימשו בסביבה זו אוהלים וצריפים קטנים מכוסי גג-רעפים או פחים, או עצים מזופתיים. שטרוק עצמו היה נוטה, בדרך כלל, לעסוק בבעיות אדריכליות. אדריכלים רבים היו מחליפים שיחות וויכוחים אתו, מתוך בקשת עזרתו כאמן וכאיש-הציבור, ומכולם בחר שטרוק באלכסנדר בארוולד כבונה ביתו. שטרוק הסביר לעיתים קרובות שהנימוקים לבחירה זו היו הקירבה הרוחנית שבינו ובין אדריכל זה, ובעיקר - האחדות שביניהם בראיית בעיות הבניה כיצירה אנושית ויהודית בארץ-אבות, בתוך נוף מזרחי-ישראלי. אין ספק, כי אלכסנדר בארוולד היה נתון להשפעתו של האמן שטרוק, כאשר עבר ממלאכתו – מלאכת בונה-מתכנן למלאכת הצייר הרושם רישומי-גיר ומצייר תמונות נוף בצבעי-שמן. זכורני, כי בתערוכת-הזכרון אחרי מותו של אלכסנדר בארוולד, שנפתחה באולמות היפים של אגף האדריכלות בטכניון בשרלטנבורג, שבהנהלת הפרופ' דניאל קראנקר,

⁴ החלון הגדול בקומה העליונה-קומת האטלייה

התרשמנו מאד, חברי ואני, תלמידי אגף האדריכלות, מציריו של בארוולד בזכות השילוב והמזיגה של האדריכלות ואמנות-הציור.

לא במפתיע איפוא הגיעה אלי, ביום יפה אחד בקיץ תרצ"ו,⁵ הזמנת שטרוק ללכת בעקבותיו ולעלות איתו על המרפסת של קומת-האטלייה, לקחת עפרון חד ונייר חלק (אדריכלים נוהגים במלאכתם להיפך: עפרון רך ונייר מחוספס), על מנת לצייר את נוף נווה-שאנן. "צייר את אשר לפניך! הנה אני נותן לך לוח נחושת, ממורט ומותקן לביצוע החריטה. אל תפחד, בן אורי, כי אני אראה לך את הדרך שבה תלך". כה אמר בנעימה אבהית, בקולו הגברי והערב – את שטרוק המקדש והמבדיל בניגון המסתורי עוד טרם הכרתי אז. ניגשתי מיד למלאכה, יום ראשון בהכשרתי להיות אמן החרט. לוח הנחושת היה קטן באופן יחסי, 128 מ"מ רוחב ו-78 מ"מ גובה. את הלוח קבעתי, לפי ההוראות שקיבלתי, בנעצים על הקרש המשופע, שהיה מורכב על שולחן-החרט לפני החלון הרחב הפונה לנוף המפרץ, וכנגד ברק האור המסנוור של הנחושת הממורטת למדתי להעמיד את המסגרת מעץ מצופה נייר-שקוף. שטרוק הדריך אותי "בכל-מכל-כל". מיד הרגשתי את הטיפוסי שב"אסכולה", שבבית-מלאכה, כשם שהיה כאשר למדתי אצל מנהלי-עבודה בבנין בגרמניה, שלא הודו בשום יוצא-מן-הכלל בהלכות עשה-ולא-תעשה, כשמדובר על "אבן-טיח-שלח", איך להציב את הרגל בעמידה ואיך להחזיק את הלבנה בשמאל ואת השלח בימין. כתלמיד של מלאכת-החריטה הקשבתי לשטרוק ועשיתי כהוראותיו המדוקדקות.

לא הגעתי לידי שאלות. שטרוק, מתוך שקידה והקפדה, הקדימני בכל הפעולות, ואף היה מוכן להעיר ולהסביר את המשך העשייה. כשהייתי מהסס אם אגיע למטרה מסוימת, היה משדלני בדברי מורה ומרצה להיותי אמיץ ומעוז. לאחר זמן, נוכחתי לדעת, כי לא תמיד היה נוהג כלפי תלמידי באותה צורה ממש, והיה נוהג במלאכת ההדרכה באופנים שונים, הכל לפי "החומר שביד היוצר". לבסוף הגעתי להדפסת התחריט. בחדר המלאכה עמדה מכונת-מכבש, מכבש כבד, מברזל יציקה. את לוח הנחושת שמתתי על פני שטח להעמדת התחריט. ועליו הנייר, שנרטב לאחר שהוצאתיו מן האמבט עם המים, ואת הנייר היה עלי לייבש בנייר סופג, ואת נייר הסופג הוצאתי מתוך תיקים שהיו מונחים במקום קבוע, וכלום ייתכן שלא יימצאו במקום קבוע! הרי כל הניירות, שהשתמשתי בהם לניסיונותיי, באו מן הארכיונים של הוד מלכותו הצאר ניקולי מרוסיה. וגם התיקים לנייר-סופג עם הכריכה הכחולה ועם פתק על פני הכריכה לרישום תוכן התיקים היו מארכיונים של הממשלה הרוסית-הצארית. הקצין הרמן שטרוק, ששירת בצבא הגרמני הכובש את חבלי רוסיה בין וילנה וריגה, לא הזניח את ההזדמנות, מתוך דאגה לעתיד, להעביר כל נייר עתיק-יומין ויקר-מציאות לצרכי הדפסת תחריטים לסדנתו שבברלין ומשם, בשנים שלאחר המלחמה העולמית הראשונה, לחיפה, לביתו ולמולדתו.

⁵ סיון תרצ"ו או י"ט תמוז תרצ"ו-9 ביולי 1936

ב. "כוכב חדש בשמי הגראפיקה"

בעמדי מצד אחד של מכונת-המכבש, החזקתי בשתי ידי את שתי הזרועות של ארבעה מנופי ציר-הגלילים, ובכוח רב, מתוך התאמצות גדולה, העברתי בין הגלילים את לוח הנחושת, הצבוע צבע-הדפוס, ועליו הנייר להדפס הראשון. מהצד השני של המכבש עמד שטרוק, כששתי ידיו מופנות לצד הפתח הצר שבין שני הגלילים, והוא מוכן להוציא ראשון את ההדפס עם הופעתו. כשהופיע לוח הנחושת עם הנייר הדבוק ללוח מתוך לחץ גליל-המכבש, הרים בזהירות בקצות אצבעותיו את נייר-ההדפס, הציץ בו וקרא לעומתי: " התחריט הראשון הצליח – ואתה כוכב חדש בשמי הגראפיקה !".⁶

איור 6 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 001

שמחתי מאד לסיום השיעור הראשון במלאכת-התחריט ללא מכשולים. ידוע ידעתי היטב שעוד רחוקה ממני תכליתי להיות אמן-החרט, ובקיא בכל הלכות האמנות הזאת. ברם שמעתי מפי שטרוק, כי יכולני להיות בטוח שהוא יובילני לתכלית זו, כפי שמעידים תלמידיו הרבים ובהם גם אמנים כמקס ליברמן ולוביס קורינט, שקיבלו את הדרכתם ישר ממנו. שיטתו של שטרוק בהוראה ולימוד השימוש בכלים, במכשירים ובאמצעים אמנותיים שונים היתה מפורסמת בחוגי האמנים, ובפרט בקרב הגרפיקאים שבברלין-הבירה, כיחידה במינה. חבורת האמנים, ובפרט התלמידים באמנות הגראפית, שיצאו מבית-מלאכתו, כללה גם אמנים יהודים רבים, וביניהם יוסף בודקו, שהיה נאמן לו ביותר. רבים מתלמידיו הלכו, כמובן, בדרכים משלהם הן מבחינת הנטיות האמנותיות והן מבחינת יחסם להוראות של רבם. אכן, "כוכבים רבים בשמי הגראפיקה", שקשה לספור את מספרם. כתלמיד ענף אמנותי חדש, לא עמדו לרשותי כל הכלים והמכשירים אף לא חדר-מלאכה או מקום מתאים לעבודה. ברם, שטרוק מצא את הדרך כיצד לספק לי, מלבד ההדרכה המקצועית ללא-תשלום, גם את כל הנדרש למלאכת אמן-החרט. ייתכן שהייתי יכול להזמין מחוץ-לארץ את הכלים והחומר מבתי-מסחר לחפצי-אמנות, וייתכן שגם בארץ היו בנמצא חלקים של הציוד הדרוש למלאכה. אבל הרגשתי, כי שטרוק לא היה מעוניין בכך. ראיתי בעיני, כי שטרוק היה נוטה לרכוש תלמידים נאמנים למלאכתו, ולו במחיר של טירחה רבה והוצאות על חשבוננו. כוונתו היתה, למעשה, להכשיר בשביל בית-מלאכה שלו ובשביל עבודתו האמנותית תלמיד ועוזר. הלא הוא הרעיון המקובל מימים קדומים,

⁶ קטלוג תחריטים מס' 001. " חיפה – נוה שאנן "

שבעל-המלאכה מדריך שוליות ומכשיר עוזרים ובעלי-מלאכה כדי לפתח את מפעלו ולהנחיל מסורת של אומנות ואמנות מאבות לבנים.

אימרה אחת של שטרוק השפיעה על החלטתי שלא לשאוף אך ורק למקום בין "כוכבים בשמי הגראפיקה" אלא להמשיך במקביל בעבודתי כאדריכל. היה זה לאחר ביקור קצר של אמן צעיר שביקש משטרוק עצה והדרכה לעתיד. שטרוק חזר באוזני על הדברים שאמר לאותו הצעיר: "אמן צעיר, כלום יודע אתה מהי אמנות בארץ-ישראל? האם ברצונך להבין מהי מידת היכולת האמנותית והכוח האמנותי הנדרשים לקיומו של אמן בארץ זו? בוא ואגיד לך: - כוח עצום נדרש לך, שאף אילו בא אלי רמבראנדט הצעיר בגיל שש-עשרה עם כל הציורים והעבודות שהספיק לצייר ולהתקין, הייתי אומר לו, לך ולמד להיות בעל-מלאכה ובנאי, כאן אין לך עתיד כאמן! " הגדרה קיצונית אמנם, אך בלי ספק, מבוססת על ידיעת תנאי הארץ מבחינה כלכלית וחברתית. זה היה בעיני ביטוי נאמן לתפיסות של שטרוק בבעיות כלליות של חינוך אמנים לאמנות ולאומנות, ובהתוויית הדרך לאמנות יהודית מקורית. מתוך שיטה זו של הוראה והדרכה אמנותית התחלתי להעריך את שטרוק, והכרתי את המיוחד שבו מתוך הזדמנות נדירה זו ללמוד אמנות בתנאים שלא ידעתי כמותם בלימודי הקודמים במסגרת מכללות, בתי-ספר לאמנות, וחוגים אמנותיים בחוץ-לארץ.

ג. דרכו בהוראה ובהסברה

בארון הגדול, בחדר השני של קומת ה"אטלייה", המחולק לתאים-תאים, בהם מסודרים כל ההדפסים של תחריטים "למכירה": יהודים, עצי תומר, ראשים וכיוצא בהם. מארון זה הוציא שטרוק חבילה עם לוחות-נחושת זעירים. "הרי בשבילך הוצאתי את אלו. זעירים הם, רק בגודל של בולים (כ-40-30 מ"מ על כ-50 מ"מ). עכשיו התקן לך רישומים ועשה מעשה אמן, תחריט לדוגמה". תפקיד זה היה בעיני, כעבודה של תיכנון בית על מגרש. אבל הרי לא ניתן להקים על מגרש קטן בנין שטעון מרחב, סביבה נאה, ושכינות מתאימה. אני כשלעצמי שאפתי תמיד בציורי לשטחים גדולים, כמעט בלתי מוגבלים. המסגרת היתה בעיני משום "איום על חופש הפעולה האמנותית". אבל עכשיו, בהשפעת תחריטיו הזעירים של שטרוק, נתעורר בי הרצון לחפש גדולה בדברים זעירים; ומירושלים דווקא, ולא ממקור אחר ביקשתי להביא את ה"זוטות הציוריות". בשובי לחדר העבודה של שטרוק, הבאתי לו: "קבצנית"⁷ - "מורטת עופות"⁸ - "רחוב"⁹ - ו-"חמור לפני החלון"¹⁰ - כולם משכונת הבוכרים בירושלים. והנה, בניגוד לאשר שיערתי בנפשי, לא נגעו הערותיו של שטרוק לא בנושאים שבחרתי, לא בקומפוזיציה, ואף לא בתפיסה האמנותית לגבי עיצוב הנושא מבחינה דקורטיבית או אימפרסיוניסטית. הוא התחיל ללמדני טכניקה חדשה של תחריט מתוך צריבה

⁷ קטלוג תחריטים מס' 002. "קבצנית", ירושלים
⁸ קטלוג תחריטים מס' 003. "המורטת", ירושלים
⁹ קטלוג תחריטים מס' 004. "הרובע הבוכרי", ירושלים
¹⁰ קטלוג תחריטים מס' 005. "החמור", ירושלים

בחומצה, ולא חדל מלהזכיר לי שלא ניצלתי במידה הראויה את החרט לשם תיאור הדברים ביתר נאמנות ודיוק.

איור 8 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 003

" מורטת עופות "

איור 7 קטלוג תחריטים מס' 002

" קבצנית "

איור 01 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 005

" חמור לפני החלון "

איור 9 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 004

" רחוב "

הוא הטיל עלי לעזוב את שולחן המלאכה ולגשת לספריה, כדי לעיין בתחריטיו של הצרפתי נ. קלאוט ושל הגרמני ה.ז. בהאם, ויצירות של אמנים זרים ורחוקים בזמן, שכל תוכן הוא לפי "הטעם והריח" של בני דורם הרחוק - ביצירות אלה התחלתי לפתע להסתכל במבט התופס ומבין את סוד היד הגאונית של היוצר. ואמנם, בהדרכת שטרק, בזכות הכלים המשותפים של הנחושת והחרט, הרישום וההדפס נעשו לי היצירות הגראפיות של קלאוט ובהאם, - למקור של השראה והדרכה למעשה.

באותן שנים, וביחוד בשנים מתרצ"ו עד תרצ"ח (1936-1938), לא ניתן לו לאמן היהודי לסייר בארץ בכל מקום ומקום, מחמת החשדנות והאיבה מצד הערבים. אך בכל זאת, הרובע הערבי - הבית והטיפוסים השונים - היו מושכים יותר מכל מה שנבנה בארץ בסגנון אירופאי. ויותר מהם,

החורבות תמיד נראו כנושא חביב ליצירותיהם של אמנים רומנטיים. בחיפה היו פינות שונות, שמשכו את תשומת ליבו של אמן-אדריכל: ה"בורג" עם חורבותיו אחרי הרחבת הדרך,^{11, 12}

איור 12 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 007

איור 11 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 006

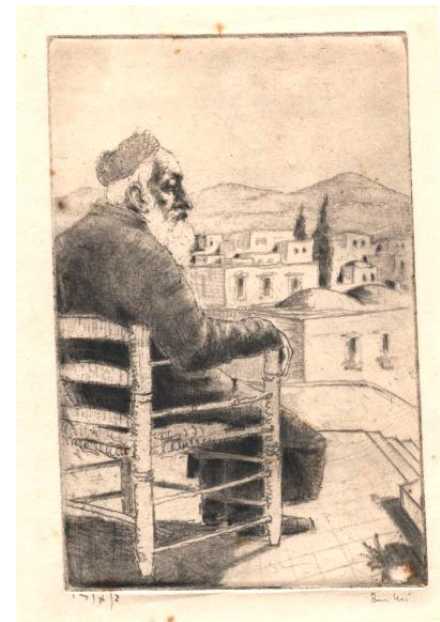
איור 14 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 009

איור 13 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 008

איור 16 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 049

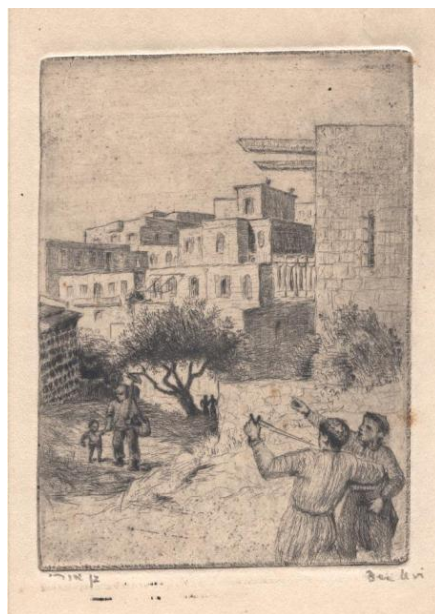
איור 15 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 029

"חיפה – הבורג"
 "חיפה – העיר התחתית"

¹¹ קטלוג תחריטים מס' 006.
¹² קטלוג תחריטים מס' 007.

איור 18 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 010

איור 17 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 050

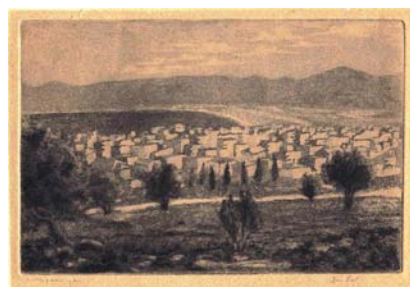
הרחובות מהדר הכרמל להר הכרמל עם סיבובי קירות המגן,^{13, 14, 15, 16, 17} ועל הכרמל – המסגד הקטן של קבי-ביר או הכנסייה על יד מגדל האור¹⁸. לעומתם, מראה המפרץ מן האטלייה של פרופ' שטרוק,^{19, 20, 21, 22, 23} למשל, היה נושא "פשוט מאד", כיוון ששם אפשר היה לרשום בשלווה ובשקט, ללא טרדה ועמידה בשמש, וללא קהל סקרני או זבובים עוקצים. הסיורים והטיולים עם הקרש לניירות הרישום בפינות הרחוקות של העיר והסביבה גרמו טירחה ויסורים, אך במשך עבודתי באתי על סיפוקי.

איור 21 קט' תחריטים בן אורי מס' 051

איור 20 קט' תחריטים בן אורי מס' 027

איור 19 קט' תחריטים בן אורי מס' 026

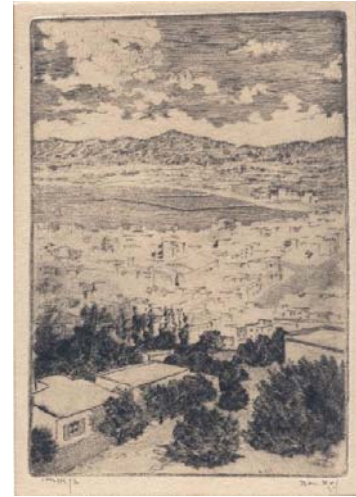
" חיפה – רחוב הלל "	13 קטלוג תחריטים מס' 008.
" חיפה – רחוב אחד העם מס' 11 "	14 קטלוג תחריטים מס' 009.
" הזקן – מודל יהודי "	15 קטלוג תחריטים מס' 029.
" חיפה – קבצן "	16 קטלוג תחריטים מס' 049.
" חיפה – ילדים "	17 קטלוג תחריטים מס' 050.
" חיפה – נוף מנזר על הכרמל "	18 קטלוג תחריטים מס' 010.
" חיפה – המפרץ עם הדר הכרמל "	19 קטלוג תחריטים מס' 026.
" חיפה – הנמל עם הרציף החדש "	20 קטלוג תחריטים מס' 027.
" חיפה – נוף רחוב הרצליה והגן הפרטי "	21 קטלוג תחריטים מס' 051.
" חיפה – מבט על הנמל "	22 קטלוג תחריטים מס' 053.
" חיפה – הדר הכרמל, בתים עם כביסה "	23 קטלוג תחריטים מס' 054.

איור 24 קט' תחר' בן אורי מס' 030

איור 23 קט' תחר' בן אורי מס' 054

איור 22 ק' תחר' בן אורי מס' 053

לפרופ' שטרוק היתה דרך שונה בעבודתו. גם הוא היה מסייר ומטייל, ובנסיעותיו לשיבות או לכינוסים בתל אביב, בירושלים או למקומות אחרים, היה לוקח איתו פנקס עם ניירות לסקיצות, וכאמן החרט ידע לרשום את רישומיו בצימצום ותוך ריכוז הניסוח הציורי באופן מפליא. חכמת הניסוח ומלאכת הצימצום היתה חלק מאופיו, ובאה לידי ביטוי גם בכתיבתו. את הערותיו נהג לכתוב בכל הזדמנות בכתב-קצרנות.

מרישומיו אלה, שנעשו במהלך נסיעותיו, למדתי את הטעם הטוב של ניסוח בהיר וקולע לצרכי התחריט. גם לתלמידיו השמיע נהג להעיר ולתבוע מהם לרשום את הדברים בקווים כלליים, בפרופורציה הנכונה, ולהזניח את הדברים הטפלים והצדדיים. פעם כאשר התקנתי רישום של נושא המוכר לו - נדמה לי שזו היתה התאנה הגדולה שלפני המרפסת של חדר עבודתו²⁴ – והפרופורציה של העץ ביחס להסתעפויות של הענפים הראשיים לא היתה נכונה. הוא ניחם אותי ואמר: " טוב שהשגיאה היא בפרופורציה של עץ, כי אילו השגיאה היתה באפו של אדם מוכר, לא ניתן היה לטשטש את הרושם הרע ! ". אחד הדברים האופייניים לדרך ההוראה וההסברה האמנותית של פרופ' שטרוק הוא, שלעולם לא תיקן את ציורי תלמידיו על ידי שירטוט התיקונים בתוך הציורים של התלמידים, אלא הציע תיקונים בעל-פה, תוך הסברה מנוסחת ומדוייקת למופת, בלשון טכנית-מעשית. תמיד השתמש במשלים או בסיפורים הלקוחים מתוך עולם החיים, שהאירו ברורות את הענין לכל פרטיו, לרבות פנימיותו ורוחו.

באחת הפעמים נכנסתי לבית שטרוק והפניתי את עיני לתמונה הגדולה מעל ארון הספרים "יהודי לומד דף גמרא" – יהודי יושב שקוע בספר הגדול שמחזיקה ידו השמאלית, בעוד היד הימנית סומכת את מצחו הנטו קדימה...אלה היו ידי-יעקב ולא ידי עשו. מתמונה זו עבר מבטי לקיר השני... ועליו תמונה, שצייר ידו, הצייר הגרמני הגדול, לוביס קורינט, ותוכנו: "הלייטנאנט שטרוק", במדי קצין הצבא הגרמני מימי מלחמת העולם הראשונה...כמה הופתעתי למצוא אותו בציור יושב זקוף ופניו

²⁴ "הזקן – על מרפסת תחת תאנה"

²⁴ קטלוג תחריטים מס' 030

מופנות אלי, אולם את ידיו – איני רואה. האם הגוי לוביס קורינט, שכל כך אהב את התנ"ך ואת סיפורי המלך שאול והמלך דויד ידע את הכתוב על ידי-עשו ?

הפרופיסור שטרוק שם לב לכך שכאשר נכנסתי אליו, החזרתי ספר ושמתי אותו על שולחן עבודתו. "אני רואה שגמרת לקרוא את ספרו של אלפרד ליכטוארק שהצעת לי כחומר קריאה. המתן רגע, ואתן לך את הכרך השני ! ..." ולתמהוני הוא הוציא ממגירת השולחן, לא את הספר, כי אם פנקס קטן. "עלי לרשום אותך, שקבלת את הספר החדש, ולמחוק את הספר שהחזרת." חשבת: איזה סדר קפדני, הכל במקומו מונח, אך טרם ידעתי, שהודות לפנקס זה, ידע שטרוק על תלמידי ומכיריו, יותר משידעו הם בעצמם.

בפתחו את דלת הזכוכית של ארון הספרים הגדול, הוציא בשבילי כרך ב' של אלפרד ליכטוארק ואמר: "ליכטוארק זה, שבנה את המוזיאונים ובתי-התרבות של המבורג, הוא עבורך דוגמה לחלוציות תרבותית ולחלוציות בשדה האמנות. הוא לא נכנע לכל פיתויי הגלריות והמוזיאונים של ערי הבירה החשובות. לונדון – פאריס – רומא וברלין לא יכלו להכניעו ולגרומ לו לוותר על הקמת המוזיאון העירוני בהאמבורג עירו. עיר הנמל, הפתוחה להשפעות זרות מעבר לים. ליכטוארק רצה שהמוזיאון בהמבורג יהיה כסמל העצמאות וכמכשיר לחינוך הדור ליצירה על-פי המקורות". תוך כדי חלוקת דברי שבח והבלטת דמויותיו של אותו ספר, העלה בי שטרוק, בדרך מפקחת מאוד, את הדברים האקטואליים - כל אותם דיונים ושיבות שהשתתף בהם בימים האחרונים, בדירקטוריון הקרן הקימת לישראל, בהנהלת "בצלאל", ובהנהלת "מוזיאון-תל-אביב", וכן את הדברים שנגעו לאוסישקין ולדיזנגוף, לבודקו או לקארל שוורץ. היה לשטרוק בטחון מוסרי פנימי, חסר נטיה לעקיצות: דרכו היתה דרך אוהבי-ישראל. מדריך ומחנך הדור הצעיר היה שטרוק...

"נעלה למעלה לאטלייה" ... אמר אלי... יצאנו את הדירה, ועלינו במדרגות שמחוץ לבנין לקומת האטלייה. החדרים היו נעימים וקרירים. היה שם חלון גדול יחידי שפנה לצפון. משם אפשר היה להשקיף על המפרץ, למן שוברי הגלים וסירות הדייגים ועד גבול הלבנון ומרחבי הים באופק. על השולחן מצאתי טלסקופ – משקפת אסטרונומית קטנה. ידעתי שביללות היה עוקב בעונג אחר מהלך הכוכבים והירח. "בא ותראה משהו..." אמר לי שטרוק ופתח את החלון וכיוון את הטלסקופ אל הרי הגליל, לנקודה אחת מתחת לאופק, לא רחוק מפסגת החרמון המושלגת. "זה נושא נהדר בשבילך, חורבה עזובה כעין חלום באור שמש... צייר זאת, ועשה מזה תחריט." ברצון הסכמתי להצעה זו. אכן, לא פיללתי לקבל הדרכה לשיטת ציור כל כך מקורית, על פי התבוננות באמצעות הטלסקופ.^{25 26}

27

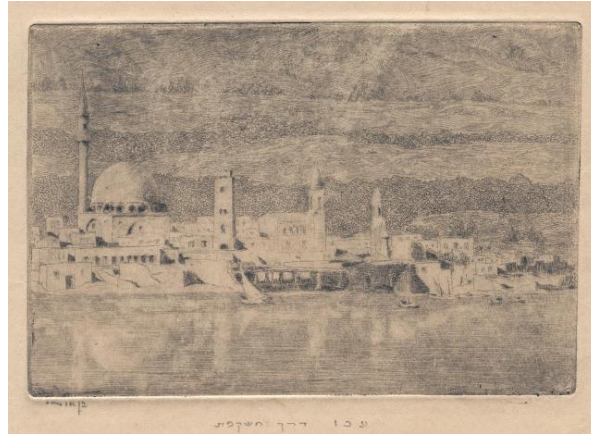
" החורבה – חורבה בגליל – במשקפת " תחריט יבש	25 קטלוג תחריטים מס' 056
" החורבה – חורבה בגליל – במשקפת " תחריט מזוטינט	26 קטלוג תחריטים מס' 057
" עכו – רישום במשקפת "	27 קטלוג תחריטים מס' 058

איור 26 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 057

איור 25 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 056

איור 27 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 058

הכלב "נירו".

עץ התאנה בגינתו של פרופ' שטרוק הבשיל תמיד פירות נהדרים. כשגדלה התאנה, הגיעו ענפיה עם הפירות לתחום "מגעו" של הנוער החיפאי, שהיה רגיל לעלות מן העיר התחתית לחצרות ולגינות הבתים בהדר הכרמל, כדי לערוך "ביקורים" ו"לטעום" מן הפרי המתוק. ראיתי פעמים רבות את פרופ' שטרוק במלחמתו בעבריינים אלה, שחדרו לגינה. גם הוא וגם הגב' שטרוק ניהלו מלחמת-שפתיים של הסברה וחינוך הנערים: "במטותא מכם, הכנסו דרך השער, בקשו רשות – ותקבלו מן התאנים. אל תשחיתו את העץ, אל תשברו את ענפיו!". יום אחד הוחלט להכניס לבית שטרוק כלב בוקסר גדול וחזק, שככל כלב בוקסר הוא בעל מראה של זעם ותקיפות. שמו של הכלב היה "נירו" על שם הקיסר הרומאי הידוע. בגינה - "נירו" הלך חופשי, וברחובות הלך בעקבות בעליו שהחזיקו בשרשרת. פרופ' שטרוק השקיע מאמץ חינוכי רב ב"נירו". "נירו" היה חייב לשמור על התאנים מפני הנערים מן העיר התחתית, ולהבחין בין הדמויות שבאו מדי יום דרך השער, ולקבלם בשיטת "כבדהו וחשדהו". ראש חודש היה תאריך קבוע ומוסכם, ידוע לבני הבית ולרוב המחזרים על הפתחים, שבו התקבלו יהודים ויהודיות מכל העדות, וקיבלו כסף צדקה מפרופ' שטרוק ובני ביתו. מלבד יהודים אלה, באו "מודלים" שהוזמנו על ידי פרופ' שטרוק לצרכי עבודתו האמנותית: טיפוסי יהודים שונים, ערבים ושייכים דרוזים, משוכני העיר והר הכרמל, שנהגו לעבור ליד הבית על חמוריהם ולהציע ירקות, ביצים

ודבש. הם הוזמנו לשבת ולקבל שכר - "שכר ישיבה", כמודלים. פניו של האמן-המצייר המעוטרים זקן, והליכתו ודיבורו האציל השפיעו עליהם שיסירו מלבם כל רגש חשד וספק מוסרי שמא הוא "גוזל" את צלמם. "נירו" ידע להבדיל בין כל הקהל המגוון הזה של מבקרים ובאי-ביתו של פרופ' שטרוק. לא פעם כשישבתני וניסיתי לרשום את "נירו" בפוזיציות שונות, ביושבו בבית או בהתהלכו בגינה הרגשתי בתגובותיו הנבונות לצעדיהם של הבאים ובכושרו לקבוע ללא טעות אילו מבקרים הם מהסוג הרצוי ואילו אינם מהסוג הרצוי. 28, 29, 30, 31

איור 29 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 015

איור 28 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 014

איור 31 קט' תחר' בן אורי מס' 017

איור 30 קטלוג תחריטים בן אורי מס' 016

ד. עבודות בדק בבית שטרוק.

אינני זוכר בדיוק, איך גילה פרופ' שטרוק את בקיאותי בענייני "בדק בית". יום אחד הגעתי על פי הזמנתו בשעה 8.45, וכאשר סגרתי את שער החצר שמעתי את קולו: "שלום, שלום! מחכים לך דברים לתיקון; אתה יודע, שעון המטוטלת והמצית שרק אתמול תיקנת!"

"נירו - כלב על מדרגות"	28 קטלוג תחריטים מס' 014
"נירו - כלב על שפת הים"	29 קטלוג תחריטים מס' 015
"נירו - כלב בישיבה במצב דרוך"	30 קטלוג תחריטים מס' 016
"נירו - ראשו של הכלב"	31 קטלוג תחריטים מס' 017

שטרוק עמד אותה שעה מאחורי שורת קקטוסים ויוקה עוקצני שהיו בתיבת הפרחים במרפסת ליד חדר העבודה שלו. מהרתי בעלותי במדרגות לחדרו, הדלת כבר היתה פתוחה: "שלום, שלום, טוב מאד שהגעת". בקשתי ללחוץ את ידו. "לא!" – הוא אמר – "בלי ידיים, בלי ידיים!" נתכוון לנוהגו, נוהג אנשי המזרח, שלא לברך בתקיעת כף, בייחוד בגלל הידיים המיוזעות - ואני, תוך כדי טיפול בכלים שנמסרו לי לתיקון, מקשיב לו ומביט בו.

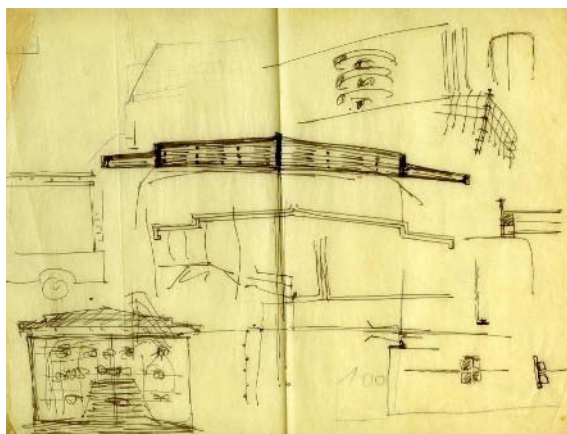
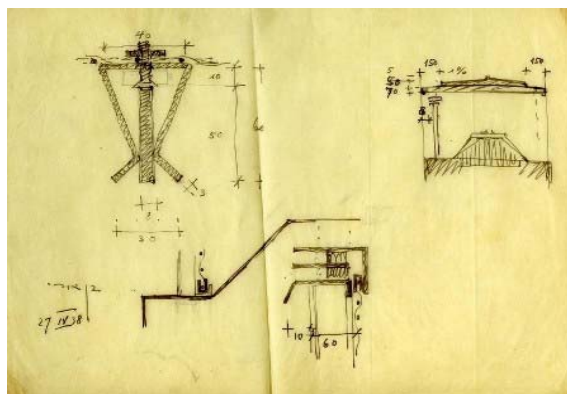
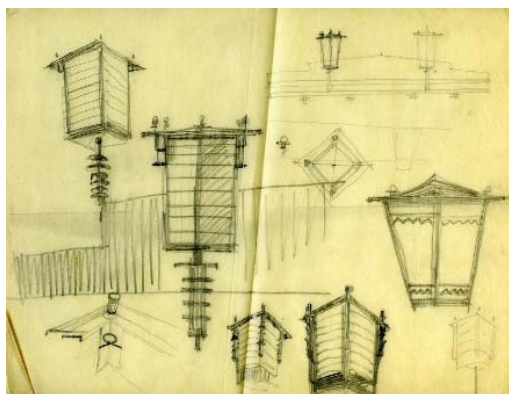
"בלי ידיים" – הוסיף שטרוק – "אין אתה יודע מה קשים עלי, בשל אצבעותי הבלתי זריזות והכבדות, דברי מלאכה כגון אלה... ומה היה בשבילי בראשית דרכי כצייר ואמן-החרט, להסתגל להחזקת הכלים הרבים. ...הרי ספרתי לך, שמבית תלמידי חכמים יצאתי, ואף שאפתי לפנים לרבנות!"

פרופיסור שטרוק קיבל מידי את המצית, שאת הקפיץ שלו תיקנתי, החזיקו בשתי ידיו והשתדל להדליק את המקטרת שהספיק למלאה טבק. ידיו ואצבעותיו אמנם נראו כבדות, אך הן היו ידי איש מעודן, ונקיות להפליא.

פעם היה מדובר, שיש להתקין מנורה יפה ומתאימה במרפסת הגדולה על יד חדר העבודה. שירטטתי סקיצה של עמוד עם פנס ועליו מכסה עשוי במיוחד על ידי פחח. מיד נצטוויתי לבצע את תוכניתי. נגשתי לפחח-אומן ועברתי איתו על פרטי התוכנית. הוא היה מומחה במקצועו, בעל סדנא לעבודות פח אמנותית. פרופ' שטרוק שמח, כי בין עולי גרמניה החדשים נמצא פחח זריז ומומחה

מסוג זה.³², ³³, ³⁴

³² מק"ט 0051.00 אפריל 1938 a.
³³ מק"ט 0051.00 אפריל 1938 b.
³⁴ מק"ט 0051.00 אפריל 1938 c.

איורים: 32-33-34 אפריל 1938, מק"ט 0051.00 a, b, c

חדר האוכל בקומה הראשונה היה גם מקום מיוחד לתפילה; כאן היה רגיל פרופ' שטרוק להתפלל בוקר וערב. בפניה על יד החלון עמדה כורסה נוחה, וממולה שולחן עם ארון הקודש ובו כל מיני מגילות. בתקרה מעל הכורסה ולפני ארון הקודש היתה תלויה מנורה עם צלחת מתוצרת דמשק. קבלתי תפקיד להמציא משהו יותר מקורי. הבאתי כד מתוצרת המקום, ובהיות הכלי עשוי מחומר שלא התקשה די הצורך, ולא נשרף בתנור הקדרים, יכולתי לעבוד באיזמל, ולנקב בו נקבים-נקבים בצורות שונות, ומבפנים הדבקתי נירות צבעוניים שקופים. פרופ' שטרוק שמח כאשר תליתי על שרשרת המנורה, את המצאתי החדשה במקום הצלחת הדמשקאית.

הגב' שטרוק קנתה בשביל חדר קבלת האורחים שולחן עגול מתוצרת הארץ. פני השולחן היו משוחים בלכה בהירה. עמדנו אז לפני חג הפורים, על כן באתי והצעתי שנקשט את פני השולחן בציורים שונים. בקשתי את רשותו של פרופ' שטרוק להשתמש בכליו ובצבעיו, לביצוע הרעיון אותו הגדרתי במילים "שולחן פרסי מצוייר". למעשה ציירתי על השולחן מסביב את שש הדמויות של מגילת אסתר: אחשוורוש, אסתר מימינו ו-ושתי משמאלו, ובין שתי הנשים, ממול אחשוורוש – מרדכי, המן והסוס. במרכזו של השולחן היו מצוירות האותיות "ה. ש." (ראשי התיבות של הרמן שטרוק). בפורים חל יום הולדתו של פרופ' שטרוק, והוא שמח מאד על השולחן וציוריו.³⁵

³⁵ מק"ט 0130.14 שולחן פורים לפרופ' הרמן שטרוק

איור 35 שולחן פורים מצויר לפרופ' ה.שטרוק. מק"ט 0130.14 איור 36 מגילת אסתר המצויירת - מק"ט 2530.01 תש"ג

שטרוק גילה את שמחתו בכך, שמיד כיבדני בתפקיד מכובד ונאה: להוסיף למגילת אסתר שברשותו, שהיתה ירושה מבית אביו, את העיטורים המקובלים. וכך ישבתי על יד שולחן העבודה באטלייה וציירתי בין כל עמודי המגילה את הדמויות מתוך מגילת אסתר. זו היתה עבודה נאה ונעימה. עמדו לרשותי צבעים ומכחולים מכל המינים, שפרופ' שטרוק היה נוהג להשתמש בהם. במשך כל העבודה הקדיש לי דברי עידוד והמרצה.³⁶

הוא ישב וסיפר לי סיפורים מעולם האמנות או מפגישותיו עם אישים. בהזמנות זו כבהזדמנויות קודמות התחיל מספר לי על תוכניות שונות ורבות, המיועדות בשבילי לעתיד, כגון: היה כדאי להמציא אופנה חדשה של בגד יהודי שיבליט גם את הציציות.^{37, 38, 39, 40}

³⁶ מק"ט 2530.01 אדר תש"ג, עמודה ראשונה מהמגילה המצויירת

³⁷ מק"ט 0120.07 אפריל 1938 a

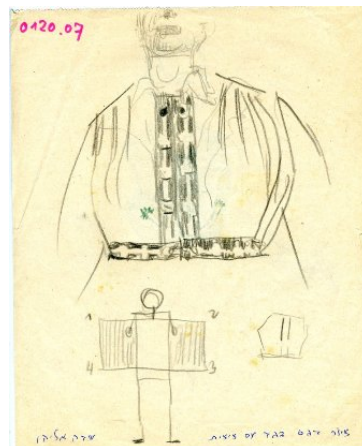
³⁸ מק"ט 0120.07 אפריל 1938 b

³⁹ מק"ט 0083.01 אפריל 1938 a

⁴⁰ מק"ט 0083.01 אפריל 1938 b

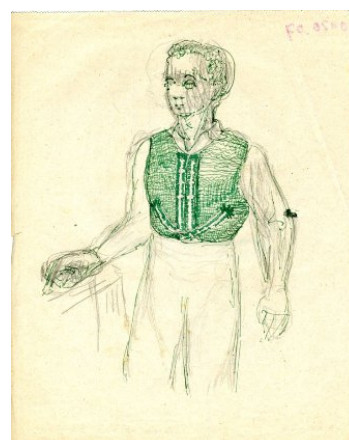
איור 37 בגד-ציצית אפריל 1938 מק"ט 0083.01 a

איור 39 בגד-ציצית אפריל 1938 מק"ט 0120.07 a

איור 38 בגד-ציצית אפריל 1938 מק"ט 0083.01 נ

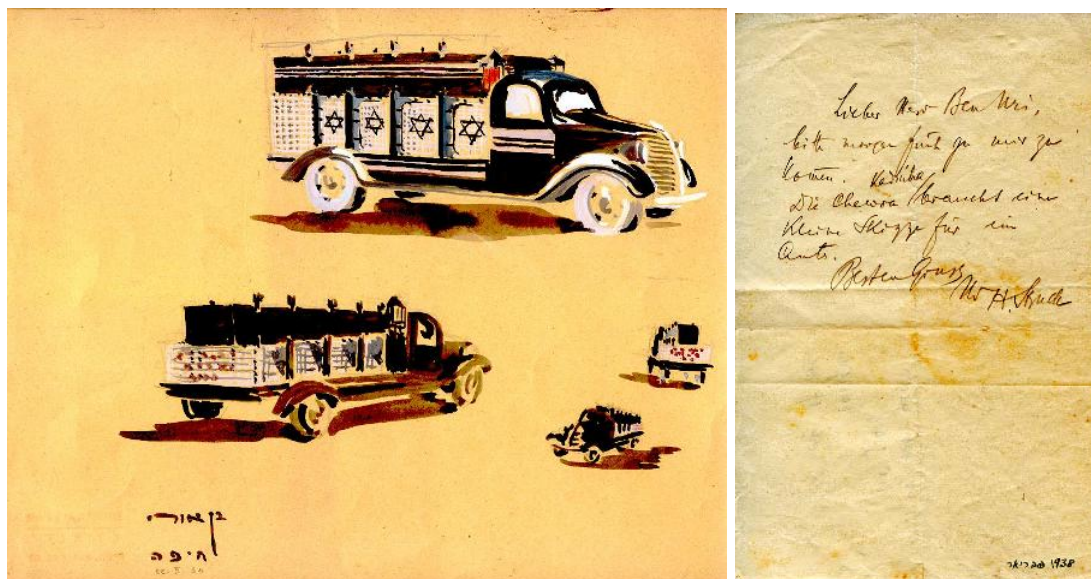

איור 40 בגד-ציצית אפריל 1938 מק"ט 0120.07 ב

או: בבית הכנסת הגדול יש להתקין נר תמיד חדש, ולשם כך צריך להשתמש בחומרים מתוצרת הארץ ואולי מבתי מלאכה לקדרות.

או: המכונית של "חברה קדישא" בחיפה אינה מניחה את הדעת, ויש להתקין תכנית חדשה.^{41, 42}

⁴¹ מק"ט 0070.00 פברואר 1938 רכב חברה קדישא a
⁴² מק"ט 0070.00 פברואר 1938 רכב חברה קדישא b

איור 41 פנייתו של שטרוק, פברואר 1938 מק"ט 0070.00 איור 42 הצעתי לחברה קדישא מק"ט 0070.00

או: " הייתי ב'בצלאל החדש" וראיתי את עבודות התלמידים. ההנהלה החדשה צועדת בדרך נכונה, במוסד החדש מנשבת רוח של אומנות אמנותית. גרפיקה היא היסוד לאמנות שלנו. לימוד הציור לגרפיקה השימושית זה הדקדוק של לשוננו. אבל יש לי ביקורת על תוכניות המוסד לכלי קודש מודרניים. ראיתי, למשל, כוס הבדלה מעוטרת באותיות מפסוקי הברכות, ואי אפשר לקרוא את הפסוק! "

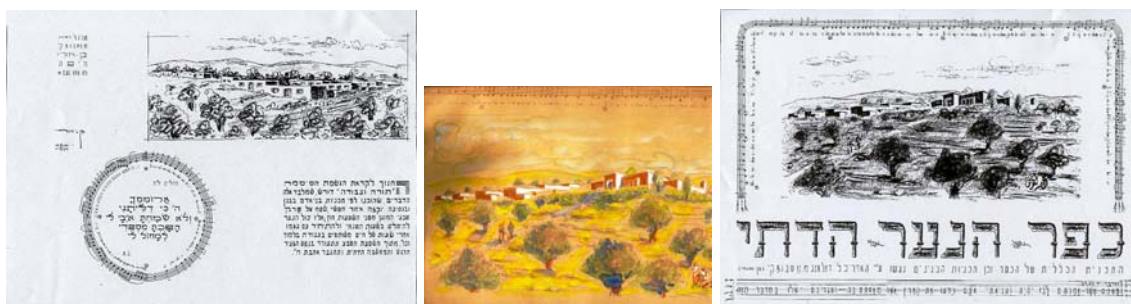
ה. שטרוק כשופט בתחרויות אמנותיות.

היתה לי הזדמנות לראות את מאות הסקיצות של פרופ' שטרוק, שהתקין בנסיעותיו הרבות: נסיעותיו הראשונות לארץ ישראל עם ידידו אדולף פרידמן, ונסיעותיו האחרונות מארץ ישראל לאירופה, רשימותיו מימי מלחמת העולם הראשונה, בשדה הקרב החורפי וברחובות של רובעי היהודים בליטא. הגעתי לידי הכרה, שאופן ראייתו והסתכלותו של פרופ' שטרוק במבנים ובצורות בנויות היה ארכיטקטוני לחלוטין. קו הקונטור משמש לו ביטוי ראשון ויסודי ברישומיו. הרי זה הקו המבדיל בין שמים וארץ. קווים ארכיטקטוניים שונים, גגות על כל צורותיהם: כיפות, מגדלים, קמרונים, מבנים של עץ, רעפים או מבנים של גגות שטוחים, מבנים עולים במדרגות, ואפילו מבנים של האוהל הערבי המאורך – כל אלה נעשים אלמנטים טקטוניים לציור ולרעיון האמנותי המתבטא בתחריט ובתמונה.

לא תמצאו אצל שטרוק כל סטיה קלה ממה שנחשב לעיקר גדול אצל אדריכל שלמד והתחנך על יסודות הלכות קונסטרוקציה וידיעת תולדות הבניה. הסתכלותו היתה ארכיטקטונית. מתוך ניסיונו הרב בענייני ארכיטקטורה השתתף בהצלחה בועדות שיפוט בתחרויות אדריכליות לבנינים ציבוריים. כאן יש לציין את מידת יושרו הגדול בשיפוט התוכניות בתחרויות השונות, וגם באלה שאני הייתי אחד

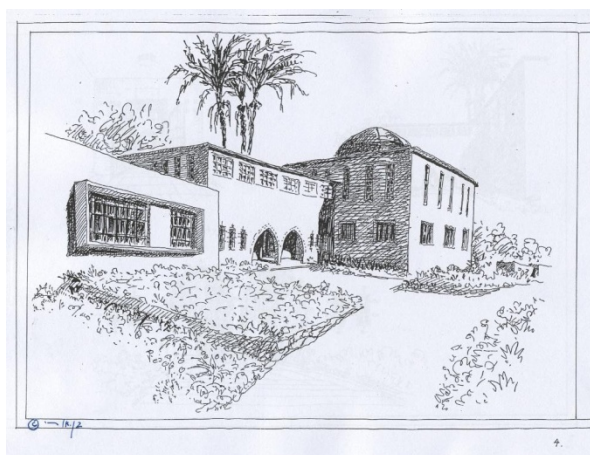
המתחרים. ציבור האדריכלים המשתתפים בתחרויות אלה היה מצומצם, ולכן ניתן היה לזהות את המשתתפים בתחרות על פי כתב ידם, והדברים נכונים במיוחד ביחס לוותיקים שבין השופטים המקצועיים. למעשה אי אפשר היה להסתיר את כתב היד ברישום הציורים והפרטים הארכיטקטוניים. מלבד זאת, כפי שלמדתי בהזדמנויות אחרות, שטרוק ידע פרק בהלכות גרפולוגיה. את כתבי יד של אישים מפורסמים שהיו באוסף שברשותו, ואת המכתבים שהגיעו לביתו מדי יום - היה בוחן בהתענינות רבה ומפענח את רחשי ליבם ונטיותיהם של הכותבים.

הוא הכיר איפוא במבט ראשון מי הם בעלי התוכניות שהוגשו לתחרות. אך כשופט התאמץ להסתיר את רחשי ליבו ולשמור בקפדנות על הדיוק והיושר במילוי תפקידו. אני יכול להעיד על כך מנסיוני, בשלוש תחרויות בהם השתתפתי: תכנית בניית כפר הנוער הדתי ע"י "כפר חסידים",^{43, 44}

איורים: 44. 43.1. 43 - תכניות כפר הנוער הדתי, 1936 מק"ט 0505.00

הישיבה החקלאית של ה"מזרחי" בכפר הרא"ה,^{45, 46}

איורים: 46, 45 ישיבת כפר הרא"ה, 1938, מק"ט 0506.00

וישיבת "כרם ביבנה"⁴⁷. פרופ' אלכסנדר קליין ופרופ' שטרוק השתתפו בוועדת השיפוט, ושטרוק היה צריך לנמק בנימוקים משכנעים את דעותיו והשקפותיו על בעיות אמנותיות-אדריכליות. אף על פי שידע היטב, מי הם מחברי תוכניות שונות שהוגשו לתחרות, (מתוך הכרת כתבי היד) – בהיותו

⁴³ תכנית כפר הנוער הדתי, כפר חסידים 1936 מק"ט 0505.00 a

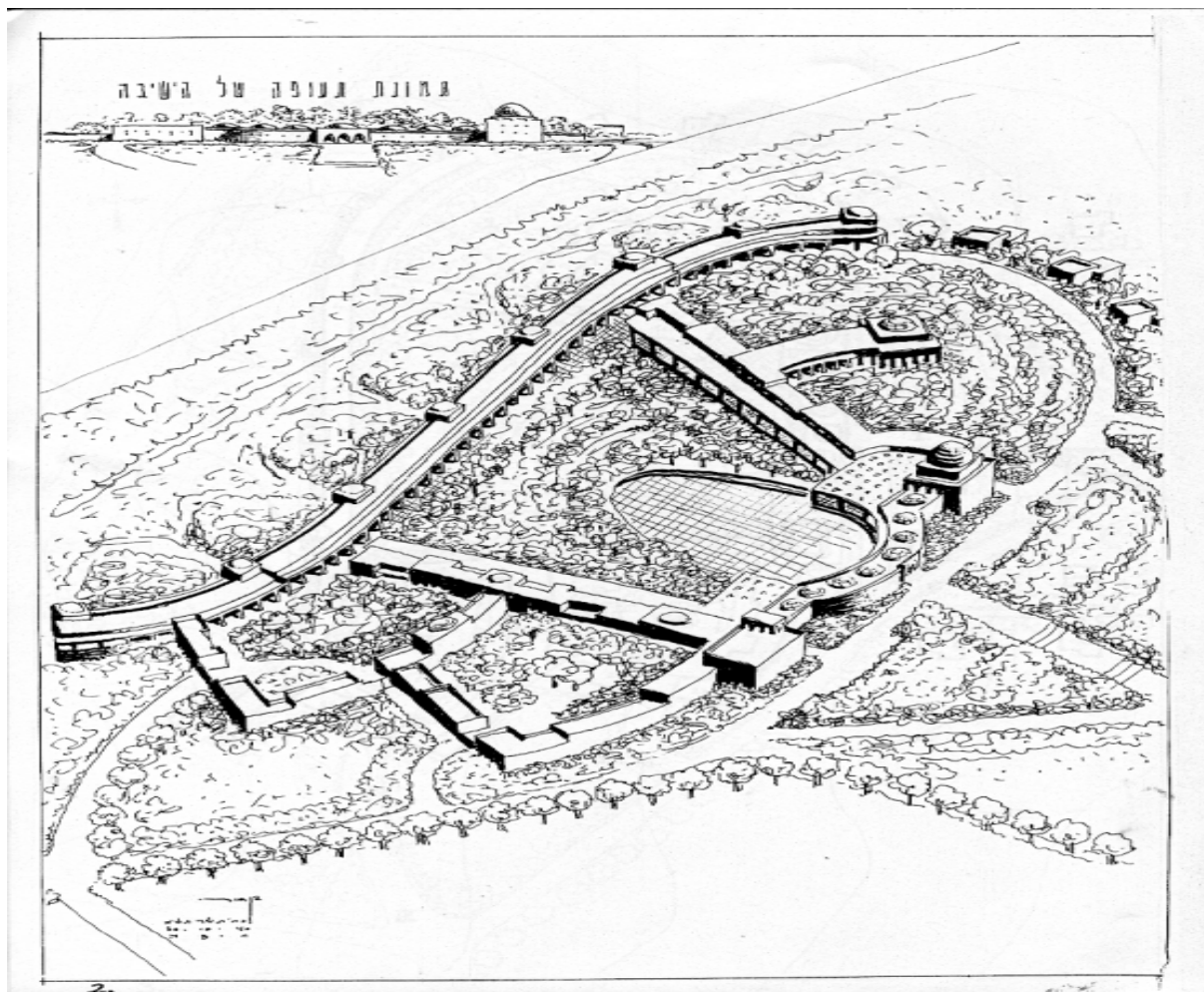
⁴⁴ תכנית כפר הנוער הדתי, כפר חסידים 1936 מק"ט 0505.00 b

⁴⁵ תכנית ישיבת כפר הרא"ה, 1938 מק"ט 0506.00 a

⁴⁶ תכנית ישיבת כפר הרא"ה, 1938 מק"ט 0506.00 b

⁴⁷ תכנית ישיבת כרם ביבנה, 1940 מק"ט 0508.00 a

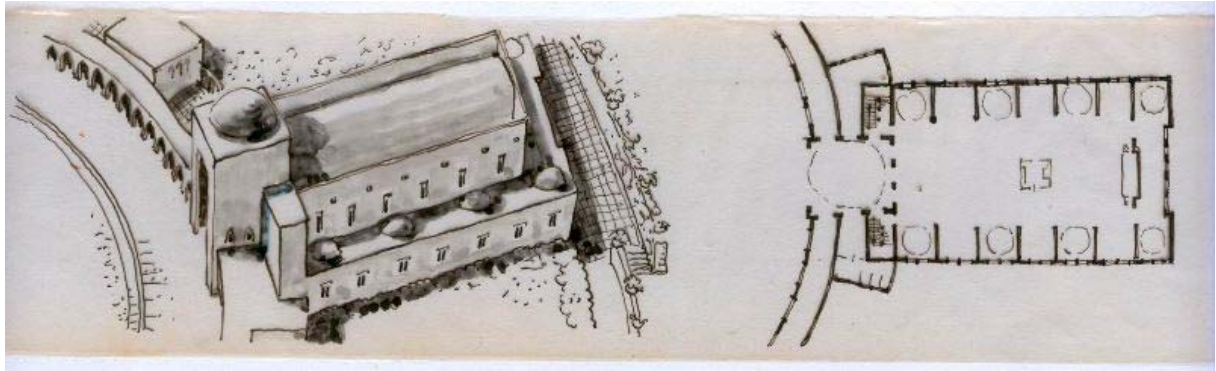
שופט-דיין גילה אובייקטיביות שאין כמותה, והקפיד להינזר מכל מגע עם גורמים העלולים להשפיע על החלטותיו.

איור 47 תכנית ישיבת כרם ביבנה 1940, מק"ט 0508.00

רק משנגמר הליך השיפוט, ונמסר לי הביצוע של התוכניות הללו, נצטרף אלי שטרוק בגלוי, ונסענו יחד פעמים רבות לאתרי הבניה הללו. פעילות והשתתפותו בעיצוב דמותם של הבניינים היתה רבה, בבחירת הצבעים כדי להתאים את הבניינים לנוף, בקביעת צורת הגגות, תכנית הגנים וכו'. כאשר התנהלו דיונים ושיקולים כלכליים, אסתטיים ודתיים בועדות הבנין - שטרוק הוא שהכריע בקביעת הצבע הכתום לסיווד המבנה מבחוץ בכפר הנוער הדתי ובישיבה החקלאית בכפר הראה, והוא שהכריע בזכות בניין עם כיפה בישיבת "כרם ביבנה".⁴⁸ היו לו לפרופ' שטרוק מושגים ברורים, מה צריכה להיות הדרך לבנייה ארץ-ישראלית, כעין המשך של מסורת הבניה המזרחית, בטכניקה ובאמצעים הנדסיים מודרניים.

⁴⁸ הרצאה והצגת האלטרנטיבות מ.בן אורי 1941, מק"ט 0900.15

איור 48 ישיבת כרם ביבנה, הרצאה והצגת אלטרנטיבות 1941, מק"ט 0900.15

1. "גן הילדים" בקומת האטלייה.

"גן הילדים" היה כינוי למוסד אותו טיפח פרופ' שטרוק – כינוי מוסכם בין בעל הבית, פרופ' שטרוק, ובין חבורת תלמידי העוסקים באמנות בקומת האטלייה. "הילדים" היו ברובם מעל גיל שלוש ואחת מהן היתה כבר סבתא, אך מחמת העליזות ששררה במקום, הסכימו הכל, הפרופסור והתלמידים, לכנות מוסד זה בכינוי חביב זה. הלשון בה דיברו ב"גן הילדים" לא היתה בהתאם לשיטות החינוך שנהגו בגני ילדים בארץ ישראל. פרופ' שטרוק דיבר עם "הילדים" הגדולים גרמנית או אנגלית, ועם "הילדים" הקטנים עברית. לא כולם היו יהודים, היה ערבי-נוצרי שהיה פקיד ממשלתי, והיה יוני-ערבי שהיה צלם במקצועו. מיגוון המקצועות של "הילדים" כלל אדריכל חיפאי בעל מעוף אמנותי, יוצא הונגריה שהתחיל את חייו בארץ בקיבוץ גבעת ברנר, פקיד בבית המטבחיים העירוני – לשעבר פועל שחור, פקיד ממשלתי מאיזור נמל חיפה, תלמידי בתי ספר בעלי נטיות אמנותיות ונשים חובבות אמנות.

לא הכל קיבלו מפרופ' שטרוק מה שביקשו. בשעות הבוקר, בין השעות 8-9, ישב פרופ' שטרוק ליד שולחן העבודה בקומה א', והכתיב לגב' שטרוק, שישבה מולו ליד מכונת הכתיבה, מכתבי המלצה למבקשי עזרה ועצה, והיו רבים שביקשו המלצות מפרופ' שטרוק. היו הורים רבים שבאו להציג את ילדיהם, כולל ילדים בגיל בית ספר עממי, עם ציוריהם, כדי לקבל חוות דעת של מומחה בשאלה האם הילדים מתאימים ל"קריירה אמנותית". לא פעם שמעתי את פרופ' שטרוק אומר לאם, שהיתה מודאגת לגורלה של בתה ה"כשרונית": תארי לך, גברת נכבדה, כי הדברים שאת מראה לי מתוך ציורי בתך, הכשרונית, האמנית, לא היו מיועדים לראייה אלא מיועדים להקשבה! היי בטוחה, שלא היית מסוגלת לעמוד בפני הדיסונאנסים והרעש של כלי הנגינה!

פרופ' שטרוק קיבל את כל המבקשים והמתגעגעים באמת לחיי אמנות ללא תשלום, אך דרש משמעת וקבלת הוראותיו בקפדנות, ללא ויכוח או פולמוס. הוראותיו לחניכים היו בעיניו כהוראות של פרופסור-רופא על סדרי האוכל והמנוחה של חוליו. היו רבים, שבתחילה עמדו איתנים על קרקע של משמעת והקפדה, אך בסוף מרדו ויצאו בדרכים משלהם לפני הזמן הנדרש להשלמת הכשרתם. היו "ילדים" שהספיקו ללמוד משהו ולקלוט מהוראותיו והדרכתו של שטרוק, ועל סמך זאת ניסו לעשות

לעצמם שם ופירסום – ללא כל טעם. כששמע שטרוק על "ילדים" כאלה, שעשו רושם והתקבלו כאמנים כשרוניים, בסמנם את עצמם כ"תלמידיו של שטרוק" – אמר מתוך בוז: "גם בברלין היו לי כל כך הרבה מקרים של "תלמידי שטרוק", שאין לתואר זה כל חשיבות. תלמידי הוא זה שמקבל את האסכולה שלי והולך בדרכי !". לכן, הרגיש בחשיבותה של פתיחת הדלת לאטלייה שלו בשביל "ילדים" חדשים. הוא היה בטוח, כי בעל כשרון אמנותי בריא ובעל אופי חזק יכול להגיע דרך "גן ילדים", אל בית הספר הגבוה של לימודי האמנות – אם יתמיד בדרכו וילמד לעלות בה שלב אחר שלב.

ז. בימי התקפות מן האוויר.

באו ימי המלחמה של 1939-1945. כל הזמן היה קיים מגע אמנותי בין שטרוק ובין קצינים גבוהים של הצבא הבריטי. מפקד אניית מלחמה בריטית, שעגנה בנמל חיפה, הציג עצמו כחובב אמנות מושבע, ורצה להכיר את האמן היהודי, שהיה חבר ב"אגודה המלכותית של אמני החרט" בלונדון. מפקד קומנדו של חיל האוויר הבריטי בא לביתו של שטרוק, על מנת לשבת בו שבוע ימים, ולעבוד באטלייה, ולהשתמש במכשירים וכלים לתחריט. מפקד זה נפרד מבית שטרוק כידיד המוקיר את שטרוק הוקרה עמוקה. חילופי יצירות אמנותיות משני הצדדים, או סקיצות-סטודיות, כשאחד ישב כ"מודל" לפני השני - שימשו מזכרות לפגישות אלו.

בינתיים מצב הדיור בבית שטרוק נעשה קשה יותר ויותר. שטרוק קלט בביתו את קרוביו, שקיבלו לרשותם את חדרי קומת הקרקע וקומת האטלייה. בקומת האטלייה ישב קרוב כבן שישים או יותר, שניסה להרוויח את קיומו בכל מיני עבודות ומלאכות לייצור חפצי בית מתוצרת נייר. הוא המציא אריזה בחבילות קטנות של נייר דבק לשמירת השמשות בפני רסיסים של פצצות אויר. התחלנו להדביק על כל השמשות של הבית, ובפרט על החלון הגדול הפונה למפרץ, רצועות נייר מהמצאתו של אותו זקן. אך לא ארכו הימים והכול מצאו כי רצועות בד משמשות אמצעי בטוח יותר.

פרופ' שטרוק לא בנה מקלט בהתאם להוראות הג"א (התגוננות בפני גזים והתקפות אויר), מחמת העלויות הגדולות הכרוכות בבנייתו. כתחליף – הוקצה בקומת הקרקע מקום מאחורי חלון, שהיה מוגן מבחוץ על ידי שקי חול.

כששמענו את אות האזעקה, התחלנו יורדים למקלט. לא היה זה דבר פשוט להפסיק באמצע עבודת התחריט, בפרט כשאתה עומד לפני הצריבה בחומצת נתר תמציתית. כדי להבין זאת יש להסביר בקצרה את תהליך התחריט בשיטת הצריבה. תהליך העבודה מתחיל בציפוי לוח הנחושת החלק והמבריק בקרומית של תרכובת חמר ודונג זפת ומאסטיקס. לאחר מכן חורטים את רישומי הציור בציפוי, באופן החושף את הנחושת מהציפוי במקומות החריטה. מכניסים את פלטת הנחושת לתוך קערת זכוכית מרובעת ובה חומצת נתר תמציתית. החומצה הירוקה-כחולה מעלה אדים, שמסוכן לנשום אותם מחשש לצריבת הריאות, וגם קשה לעמוד בפני ריחם. האמן חייב לסלק בזהירות, בעזרת נוצה, את האבעבועות היוצאות מהקווים החרוטים בלוח הנחושת, תוך כדי פעולת

הצריבה של הנחושת. החומצה אוכלת את הנחושת, גם לעומקו של הקו החרוט וגם לרוחבו, ויוצרת שקע של ערוץ. אותו שקע בנחושת עתיד להכיל את הצבע השחור בתהליך הדפסת התחריט על גבי נייר. אם משאירים את הנחושת ללא פיקוח וללא טיפול על ידי נוצה, הנחושת נאכלת, ומתפוררת שכבת הקרומית שתפקידה לשמור על חלקי הציור שאמורים להישאר לבנים בעת ההדפסה. עם שמיעת אות האזעקה, הייתי צריך להחליט אם להפסיק את העבודה או להמשיך בה. להפסיק – משמע להרים את קערת הזכוכית ולשפוך את החומצה דרך משפך לתוך הבקבוק החום המיועד לחומצת נתר תמציתית. אך לא די בכך, צריך גם לקחת בזהירות את הקערה ולשטוף את לוח הנחושת שהיה בה בזרם מים מהברז, שכן אסור לתת לחומצה לרדת לצנרת הביוב אלא אחרי שדוללו שאריות החומצה במים רבים. מכל הטעמים הללו לא יכולתי להיות מן הראשונים שהגיעו למקלט, במקרים שהאזעקה נשמעה באמצע צריבת תחריט.

פרופ' שטרוק ישב במקלט בשקט, כובע הבסקים על ראשו ומקטרת בוערת בפיו, והיה מבדח את המסובין. הוא סיפר מה עבר עליו בשעות ההפצצות בחזית ריגה או במקומות אחרים בקורלאנד, בשנים 1918-19. בטחונו בשומר ישראל לא עזבו כל הזמן. אחרי סיום הרעם של תותחי ההגנה האוירית, מן העמדות היבשתיות והימיות, והשריקות של הפצצות העפות וכל ההד העצום שהשמיעו קירות הר הכרמל – עלינו למעלה למרפסת ונשמנו לרווחה.

ח. שטרוק מנצח על תערוכת תלמידי

באותם הימים, כמדומני בשנת 1941, ניצח פרופ' שטרוק על ביצוע תערוכה ליצירות "ילדי הגן" שלו. מצאנו בנין חדש ומתאים מאד, אבל צריך היה להתקין תכנית אדריכלית לחלוקת השטח, לקביעת סדר התאים, ולהקצבת מקום לכל המציגים ולכל המוצגים וכו'. היינו שני אדריכלים והוטל עלינו להציע תכנית האולם ולקבל עלינו את הביצוע. בשביל פרופ' שטרוק זו לא היתה שאלה אדריכלית-אמנותית בלבד, וכאן נתגלה נסיונו הרב כמשתתף בתערוכות ובמוזיאונים רבים. " כמה פעמים הייתי נידון לתלייה! " היה אומר, דהיינו שהוטל עליו לתלות את יצירותיהם של אמנים שונים. לא היתה זו עבודה קלה. בתערוכה שלנו הוצגו מצד אחד - יצירות של אמנים ותיקים כגון: ליברמן, לסר אורי, גליצנשטיין, פסטרנק, בודקו וכמובן שטרוק, ומצד שני – מהיצירות שלנו, "ילדי הגן". מבין 108 המוצגים של יצירות גרפיות, הן בפיתוחי עץ והן בתחריטים, היו 74 של "ילדי הגן", ומתוך יתר ה-38 היו 3 יצירות של פרופ' שטרוק.

ההחלטה בענין בחירת המוצגים- היצירות המתאימות ביותר מבין אלה שהגשנו לו, וקביעת מיקומה וסדר תלייתה של כל יצירה, היתה רק שלו, והוא עמד בתוקף על החלטותיו בנדון. היה לו מושג ברור מהו תפקידו כמנצח על התערוכה. הוא ראה עצמו כנאמן וסניגור המוסמך לפעול בשם כולם ולטובת כולם.

הוא דאג לסידור הקטלוג המודפס של התערוכה, וצירף בתוכו כמה שורות של הגדרה לאמנות הגראפית, ובקיצורן הן אופיניות לשטרוק המורה והמסביר: " בתערוכה ראשונה זו של ציורי גראפיקה,

שאנו עומדים להציג עתה בחיפה, מוצגים: א) מבחר של ציורי גראפיקה מאוסף פרטי של מאסף מקומי; ב) מספר יצירות משלנו. תחריט הוא הדפס מלוח נחושת, שעליו חורטים את הציור ע"י צריבה או שריטה בחרט. חיטוב הוא הדפס מלוח עץ, שחוטבים בשטח החלק את הציור כדי להבליטו. בתערוכתנו אנו מראים לוח-נחושת ולוח-עץ, ובצדו של כל אחד – ביצוע ההדפסה".^{49, 50, 51}

איור 49 תערוכת גרפיקה ראשונה בחיפה - תוכנית התערוכה. מק"ט 0835.10

מחברים - Authors		E. - etching W. - Woodcut	
ל-ליטוגרפיה		L. - Lithograph	
65. Playing children (W) (ח)	ילדים משחקים (65)	BUDKO JOSEF	יוסף בודקו
66. Isis II	איזיס II (66)	1. Jew and Crucifix (W) (ח)	1. יהודי וישו
67. Flourishing midnah	מפריחה (67)	2. Jew in a village	2. יהודי בכפר
68. Cactus I	קקטוס I (68)	3. Consolation	3. נחמה
69. Cactus II	קקטוס II (69)	GLICENSTEIN HENRIK	הנריק גליצנשטיין
70. Passiflora	קלמנטינה (70)	4. Portrait of Hermann Struck	4. תצלום הרמן שטרוק
71. Thistles I	תבליט I (71)	5. Sisters	5. אחיות
72. Crab	צב	KRAYN HUGO	קראין הוגו
73. Cyclamen	ציקלמן (73)	6. The Quarrel	6. מחלוקה
74. Lily	לילית (74)	LESSER IRI	לסר אורי
75. Portrait of my Father (Frodl)	תצלום של אבי (75)	7. Rain	7. גשם
76. Portrait of my Father (En face)	תצלום של אבי (76)	8. Winter in the park	8. חורף בגן
77. Chameleons	צמלונים (77)	9. Grove in the rain	9. גבעה בגשם
78. Chameleons	צמלונים (78)	10. Lake	10. אגם
LANDAU CHARLOTTE	שרלוטה לנדאו	11. Young lady in a cafe	11. נערה בקפה
79. Landscape I (W) (ח)	נוף I (79)	12. Peasant woman	12. אשה
80. Landscape II	נוף II (80)	13. Landscape	13. נוף
81. Village on Carmel	כפר על גבי הרמט (81)	LIBBERMANN MAX	מקס ליברמן
NOMBURG MANFRED	מנובורג מנפרד	14. Boys bathing	14. ילדים מתרחצים
82. Shoe-cleaner (W) (ח)	מנקה נעליים (82)	15. Samson and Delilah	15. שמשון ודלילה
83. Shoemaker	סנדלר (83)	16. Polo	16. פולו
84. Bookstalling	מכירת ספרים (84)	17. Portrait of Hermann Struck	17. תצלום הרמן שטרוק
85. Newspaperman	סוכר העיתונים (85)	18. Self-portrait	18. צילום עצמי
86. Sleeping	נרדם (86)	19. Jewish market in Amsterdam	19. שוק יהודי באמסטרדם
87. Speaker	דובר (87)	20. Fish-market	20. שוק דגים
88. Notice	הודעה (88)	MEIDNER LUDWIG	לודוויג מיידנר
89. Jewish Parliament	מבילי חוקים (89)	12. Portrait	12. תצלום
90. Poultry Transport	הובלת עופות (90)	MEYER-MICHAEL WOLFGANG	וולפגנג מייך מיכאל
91. Musicians at Purim	מוזיקאים בפורים (91)	22. Bears	22. דובים
92. Street in Jerusalem	רחוב ירושלים (92)	OPPLER ERNST	ארנסט אופלר
93. Acce. Mosque at night	כנסייה לילית (93)	23. Ballerina	23. רקדנית
94. David's tower	מגדל דוד, ירושלים (94)	24. Study of the Talmud	24. תרגום התלמוד
95. Flag	דגל (95)	25. Ruins of war	25. חורבות מלחמה
WITTMAN DAVID	דוד ויטמן	PASTERNAK LEONID	ליאונרד פאסטרנאק
96. Shoe cleaner	מנקה נעליים (96)	26. Portrait of Hermann Struck	26. תצלום הרמן שטרוק
97. Shuk at Acre	שוק באכר (97)	POTTNER EMIL	אמיל פוטנר
98. Tiberias at night	טבריה לילית (98)	27. Fowls	27. עופות
99. Tiberias town	טבריה (99)	SPRO EUGEN	אוגוסט שפר
100. Shuk at Tiberias	שוק בטבריה (100)	28. Portrait of Thomas Mann	28. תצלום תומאס מן
101. Beach at Acre	חוף אכר (101)		
102. Terminus	תחנה (102)		
103. Jeremias	ירמיהו (103)		
104. Kurdani	קורדני (104)		
105. Beylousa Garden	גן בילוסה (105)		
106. The war of gas (W)	מלחמת הגז (106)		
107. Well drilling	בור עז (107)		
CHAGALL MARK	מרק שאגל		
108. Wedding	חתונה (108)		

איור 50 תערוכת גרפיקה ראשונה בחיפה, רשימת היצירות מק"ט 0835.10

49 תערוכת גרפיקה ראשונה בחיפה – תוכנית התערוכה. מק"ט 0835.10
 50 תערוכת גרפיקה ראשונה בחיפה – תוכנית התערוכה. מק"ט 0835.10
 51 תערוכת גרפיקה ראשונה בחיפה – הרמן שטרוק ותלמידיו "גן הילדים"

איור 51 הרמן שטרוק ותלמידיו בפתיחת התערוכה. שטרוק-4 משמאל. בן-אורי-ראשון מימין

גם על הפירוק של התערוכה ועל סיכום הישגיה ניצח פרופ' שטרוק. הדרכת המבקרים היתה בעיני שטרוק תפקיד נעלה. כאמן, המעורב בין אמנים, ואשר היה "נושא" לביקורת אמנותית, שקל היטב איך לנהוג כדי להיות נקי מכל חשד של חד-צדדיות. התברר בדיעבד, שקל יותר להדריך את מבקרי האמנות ולסגל אותם, שיראו את יצירות האמנים הצעירים בעין טובה ומעודדת, מאשר לדרוש מרות מן האמנים הצעירים עצמם.

כשבאו מבקרים לתערוכה ובקשו לקנות את היצירות - היה זה שטרוק לבדו ששימש כסמכות עליונה לקביעת המחירים לכל תחריט או פיתוח עץ. לא תמיד הבינונו מדוע הוא נוטה לקבוע דוקא מחירים עממים. שטרוק טען, כי האמן בארץ ישראל חייב להסתגל לעבוד עבודה קשה ומיגעת, ולדעת כי לא ירויח על נקלה. שנים של יסורים ומחסור יעברו, עד שיגיע למעמד אמן המתפרנס מהאמנות. כפועל שחור לא ישיג אלא את מחיר העבודה היום-יומית. עליו להתחרות עם חבריו בחריצותו ובבקיאותו, כדי להשיג את מקום העבודה הבטוח שאליו הוא שואף. האמן, כמעמד מוגדר לפי נטיותיו והרגשותיו של האדם, אינו יכול לטעון ולדרוש זכויות מיוחדות במסגרת המערכת החברתית והכלכלית. קיים פער תהומי בין אמן-צייר מוכשר, בעל ותק, שרכש לעצמו נסיון וידע במשך שנים, ובין אמן-גאון. האמן-הגאון לא יבקש חינוך וזכויות, והוא לא מגיע למעמדו על ידי הוראות ואסכולה, אולם אמן-גאון כזה הוא תופעה נדירה, יקרת-מציאות, ויחידה במינה בין קהל האמנים בעלי הכשרון והוותק.

שטרוק לא ראה בעיסוק בענייני ציור ואמנות דבר של שעשוע או משחק ילדותי, ודרש יחס של אחריות גדולה ורצינית לערכים האנושיים הבאים לידי ביטוי ביצירותיו של האמן. לכן, שטרוק העריך מאד את ההשפעה המחנכת של דוגמאות טובות, ושל רפרודוקציות טובות, שאינן יכולות להתחרות בערך המוחלט של יצירה מקורית. האוירה של עליזות ורעננות שהנהיג באטלייה שלו עבור "גן הילדים" של אמנים-חובבים, צריכה היתה לשמש דוגמא. עיסוק בחיטובי לינוליאום או פיתוחי עץ, או רישומי עפרון – צריך היה לדעתו לשמש כנוהג בחייו של כל אמן חובב. כשבאו ציירים וציירות מרחוק, מן הקיבוצים בעמק המזרחי או המערבי, או מהערים ירושלים וצפת כדי להראות לו מפרי-הארץ –

היה רגיל להגיב בנימה של עידוד אבהי: "המשיכו להיות חרוצים, המשיכו להיות פועלים חלוצים הכובשים את הארץ, ומתוך עליזות – עבדו את ה' בשמחה".

קשה היה לו לרסן את רצונם החזק של חובבים צעירים, ששאפו להיות בבת אחת אמנים "גדולים", כדוגמת אמנים ידועים. לעתים תכופות התעורר פולמוס סביב שמותיהם של אמנים מפורסמים כפיקסו, ואן גוך, גריקו, לעומת ליאונרדו דה וינצ'י, רפאל, דירר וכדומה. במהירות נוצרו מחנות של ידידים ומתנגדים... והוא, מתוך חיוך ושמץ של לעג, היה מפסיק את המתווכחים ושואל: "ובכן, ילדים, הספקתם כבר לעשות וליצור יצירות חדשות, שנהיה ראויים לפתוח תערוכה שנייה, טובה מהראשונה? האם נגיע פעם לכך, שמישהו במוזיאונים שבחוף-לארץ יהיה מוכן לרכוש משהו בעל ערך בשביל האוספים המפורסמים הקיימים? ומה התחליף שנוכל להציע להם כתמורה, אם נרצה אנחנו לרכוש יצירות חשובות בשביל המוזיאונים שלנו?"

ט. שטרוק מחפש את התכלת.

יום אחד, כאשר הגעתי, קרא לי פרופ' שטרוק לעלות איתו לאטלייה. על כן הציור הבחנתי בתמונת צבעי-שמן גדולה של הרב קוק. תמונת הרב העסיקה את שטרוק במשך תקופה ארוכה. היצירה החלה בסטודיות ובתמונת צבעי מים שנעשו במחיצתו של הרב בירושלים. תמונת צבעי המים נמכרה בארצות הברית, ועל פי הסטודיות שרשם, ועל פי הזכרון יצר אותה תמונה עצמה בצבעי שמן, תמונה המצויה ברשותו של מוזיאון תל אביב. פני הרב מלאי זוהר ושירה, אין זו דמות מטיף ולא דמות של איש השקוע בלימוד הגמרא. הוא עומד זקוף, לבוש בגד חום וחובש מצנפת שטריימל ככתר על ראשו, ובידו הוא מחזיק סידור. הרב קוק עומד ברעננות תחת כיפת שמייה של עיר הקודש. ולפתע, שטרוק ביקש ממני להחזיק זמן מה סידור בידי, ולשמש לו מודל בעיבוד פרטי היד של הרב. ראיתי יפה את קשיי עבודתו של צייר, בבואו להעלות על הבד את דמות הכהן -בכהונתו באור השמש ובאווירה של קדושת העיר האהובה. שטרוק הוריד מן הכן את תמונת הרב קוק ושם במקומה תמונה גדולה יותר, של "הקישון בעלות השחר". בתמונה זו הדגים לי שטרוק את תפקידה של העין היהודית באותו מעמד של חזות קדושת הארץ.

"הבקר השכם עבדתי כאן". – התחיל שטרוק, "אינך יודע, כמה פעמים יצאתי בלי למצוא מה שבקשתי.... את הענן הארוך הורוד ואת האטמוספירה". ידעתי, ש"אטמוספירה" היא מילה בעלת משמעות מיוחדת בשבילו. שטרוק שרטט בעפרונות צבעוניים על התמונה שקווי המכחול שבה כבר התייבשו. פירורי הגירים הרכים היו כניצוצות אור צבעוני. בכלל נעשה בד התמונה לא רק קליל ובהיר, כי אם גם בהיר וכמעט שקוף. שטרוק עמד זקוף לפני הכן, ורק ראשו היה מורכן תוך מאמץ לעקוב בעיניו העמוקות אחרי פעולות אצבעותיו. (בספטמבר-אוקטובר 1941 עשיתי כמה רישומים של

שטרק בעבודתו בציור ובחריטה, ורישומים של דמותו ששימשו להכנת תחריטים המתארים את

דמותו 54 53 52 .

איור 53 הרמן שטרק מצייר, סטודיה,

3 בפברואר 1941 קט-אק 070

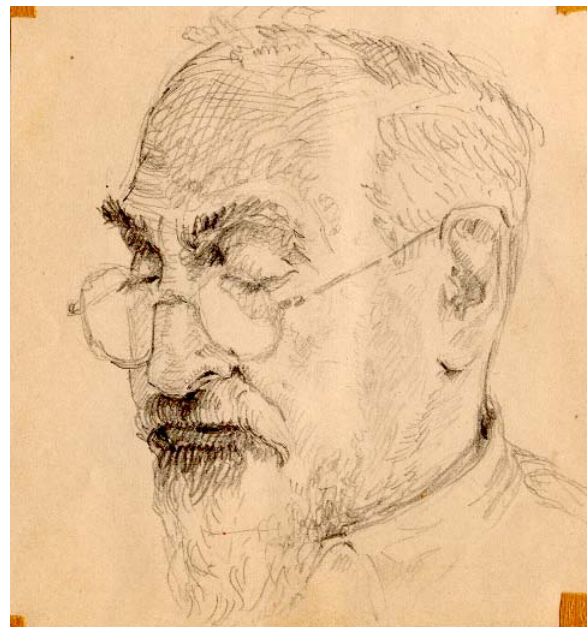

איור 52 הרמן שטרק מצייר, סטודיה,

2 בספטמבר 1941 קט-אק 071

איור 55 מאיר בן אורי-צייר הרמן שטרק 1942

איור 54 הרמן שטרק, סטודיה, 1941, קט-אק 069

⁵² הרמן שטרק מצייר – סטודיה 2 ספטמבר 1941, קט-אק 071

⁵³ הרמן שטרק מצייר – סטודיה 3 בפברואר 1941, קט-אק 070

⁵⁴ הרמן שטרק – ראשו של האמן. סטודיה 1941 קט-אק 069

בערך באותה תקופה (1942) נפצעתי מפגיעת הבריטים בחיפה, וראשי נחבש, והדבר הונצח ברישום של שטרוק⁵⁵ (למעלה מעל ראשו, ראש השיבה, היו תלויות תמונותיו הרבות השונות כל כך בצבעיהן. החל בטירגארטן של ברלין וכלה בטבריה⁵⁶ וירושלים. דמויות יהודים שזופים, ופרחים עסיסיים. כל אלה רחוקים מנושא התמונה האחרונה, בהיותם מצויירים בצבעים כבדים. כאילו מתוך היגררות אחר החוקים והכללים, שהגדירו אותם לפני חלוצי הציור הצבעוני ואן-איק וטיציאן.

איור 56 הכנרת - ציור הרמן שטרוק

"...כל בוקר אני מברך בשם ומלכות ברכת "פוקח עוורים"... ובכל זאת טרם הספקתי לראות את מה שביקשתי לתאר - את התכלת ". השאיפה והכיסופים של שטרוק לראות התכלת, ולצייר אותה בתמונה של נוף ארץ ישראל כביטוי לקדושת ארץ ישראל, נבען מאותה הגדרה נהדרת של התכלת המופיעה במסכת חולין (פ"ט ע"א): " ר' מאיר אומר: מה נשתנה תכלת מכל הצבעונין – מפני שתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לאבן ספיר, ...".

י. שטרוק האמן הדתי הציוני בעל האוריינטציה למזרח.

שטרוק התחנך בבית עם מסורת יהודית שורשית של "טוב טעם ודעת למדני, כי במצותיך האמנתי". למושג "מזרח" אצל שטרוק היו כמה מישורי התייחסות.

האחד - מזרח – ירושלים, ארץ ישראל כיוון התפילה והגעגועים (כיון התפילה שבביתו בחיפה היה יותר לדרום-ירושלים מאשר למזרח).

⁵⁵ מאיר בן אורי החבוש- ציור של הרמן שטרוק 1942
⁵⁶ הכנרת – הרמן שטרוק.

השני – תנועת "המזרחי" של הציונות הדתית, איתה הזדהה, בה היה פעיל ואף היה ממנהיגיה ונציגה בקונגרסים הציוניים ובדירקטוריון הקק"ל, ואשר בעקבות הזדהותה המלאה עם רעיונותיה, עזב את ברלין בה היה לו מעמד מכובד ביותר ועלה לארץ ישראל והתיישב בה כבר בשנת 1922.

השלישי – "המזרח" כמייצג את היהדות והיהודים ממזרח אירופה, ששפתם יידיש ותרבותם שונה מהתרבות הגרמנית. באותה תקופה רבים מיהודי גרמניה בכלל וברלין בפרט לא רצו את קירבתם של יהודי מזרח אירופה שהגיעו וניסו להשתלב בחברה ובקהילה היהודית, והעדיפו לסייע להם להגר לאמריקה. לפרופ' הרמן שטרוק היתה נפש בעלת מבנה סטרוקטוראלי - "שטרוק-טוראלי" - גיאוגרפי מיוחד, שראה את החיבור הפנימי העמוק בין ה"מזרח" במחנה ישראל במדבר, דרך היהדות השורשית המפוארת שבמזרח אירופה ועד היעד הנכסף של המזרח - ארץ ישראל וירושלים. ביטוי להתייחסותו זו של שטרוק ניתן לראות בדרך בה היטיב לתאר בציורים ובתחריטים את הדמויות היהודיות האוטנטיות בקידוש והבדלה, בלימוד תורה ובכל מלאכה, אותן פגש במהלך מלחמת העולם הראשונה בהיותו קצין בצבא הגרמני במזרח אירופה אשר דאג ליהודים ולצרכיהם.

יא. קבלת אורחים באטלייה

מבחינת גודלם לא היו חדרי האטלייה מסוגלים להכיל הרבה אנשים, וכאשר התקיימה מסיבה בביתו של שטרוק, היו רגילים לשבת במרפסת של קומת האטלייה. בחדרי האטלייה עמדו הרבה ארונות, כונניות, שולחנות וכורסאות, שלכולם היה ערך היסטורי. מוצא מקצתם היה מהאטלייה שבברלין ומוצא מקצתם מביירות ודמשק.

הסדר לקבלת אורחים בביתו של שטרוק – כך היה: האורחים עלו במדרגות מקומה א' לקומת האטלייה. כשפתח שטרוק את הדלת לפניהם ראו את החלון הגדול ואת שולחן המלאכה עם כלי החרט. בעודם עומדים, הסביר להם שטרוק את התמונות שמילאו את כל הקירות עד התיקרה. תמונות צבעי-שמן, סטודיות ותמונות שכבר סיימן: ים כנרת, מפרץ חיפה המעונן בעלות השחר, יהודי לפני הכותל המערבי, מגדל דוד לאור הירח וכו'. מכאן פנו האורחים לחדר השני באטלייה, ושטרוק פותח לפניהם את הפרוכת המכסה את הפתח שבין שני החדרים. גם בחדר זה היו תלויות תמונות עד התיקרה, וביניהן תמונות גדולות במימדיהן. תמונתו של פרופ' אלברט איינשטיין – ציור גיר של כל הגוף בישיבה, תמונתו של הרב קוק, ראשים של יהודי תימן וספרד. דקלים על שפת הים, מראות נוף מהרי הגליל והקישון, מבט מן המרפסת.

תמונת פורטרט גדולה של שטרוק, מעשה-ידיו של הצייר הגרמני הגדול לוביס קורינט. הדמות שרויה כולה בצל, כנגד האור של החלון הפתוח אשר מאחוריה. פניו של שטרוק מוארים בקווים זעירים של האור החוזר ומידו המונחת על ברכיו עולה עשן הסיגרה הבוערת, כנקודה אדומה בתוך כהותו של הבגד השחור. אני זוכר את הדברים, כי פעם עמד פרופיסור לארכיטקטורה לפני התמונה

הזאת של לוביס קורינט, והעיר: "פרופ' שטרוק, הרשה לי לומר לך, מה גדול ההבדל בין תמונותיך ובין תמונה זו. אצלך הכל בהיר והרמוני, הגיוני וקלסי, ואילו תמונה זו של אדם עם גבו לצד החלון, כולו בצל, שלא להכיר ולהבין מאומה – הרי זה פשוט מעשה של אמן שאינו שפוי בדעתו!". האורח פנה לתמונתו של שטרוק, יהודי המתפלל לפני הכותל המערבי, הידיים מורמות, הפנים מן הצד ומורמים במקצת למעלה: "זאת תמונה טובה, יצירה משכנעת, מעשה אמן גדול!". ושטרוק השיב: "פרופסור, יקירי, אינך מבין, תמונה זו שלי גורמת לי צרות, ואין אני יודע היאך לסיימה, ואילו התמונה של לוביס קורינט היא מעשה-אמן של צייר גדול, ועליך ללכת עד לרמברנדט, כדי להבין את גדולתו של קורינט!".

בחדרים אלה נמצאו יצירות רבות של שטרוק, תיקים ואלבומים של תחריטים וליטוגרפיות, שהזמן לא הספיק לעיין בכלם עיון כהלכה. מלבד יצירותיו של שטרוק עמד כאן ארון מלא וגדוש יצירות גרפיות, מעבודות אמנים גדולים של דורו, וכן עמד ארון גדול עם שמשות, שנמצאו בו חפצי ארכיאולוגיה יקרי-מציאות, מטבעות מימי המכבים ועד ימי בר-כוכבא, זכוכיות של מלאכת פיניקיה, מנורות שמן עתיקות של חרס, וגם החנוכיה אותה הדליק בחפירות ביערות פרוסיה המזרחית בימי מלחמת העולם הראשונה.

י.ב. החתונה ב"תיבת נח"

לשטרוק היה יחס נפשי חם לנוער הציוני ותנועות הנוער, וביחוד היו לו ידידים בין הנוער בתנועת "בני עקיבא" בחיפה. יום אחד בין סוכות וחנוכה, נבנה בשכונתו מועדון "בני עקיבא" של חיפה, על מגרש ריק, שבעליו התיר לשטרוק להשתמש בו במשך שנים אחדות. את עבודת התיכנון של המועדון, עשיתי בביתו של שטרוק. המועדון – צריף עם קירות משופעים בדמות של תיבה, ובמקום חלונות עוצבו אשנבים מתחת הגג הבולט. הצריף כונה בפיו "תיבת נח". בתוך התיבה נבנתה מחיצה, שחילקה את האולם הגדול לשניים: אולם תפילה עם "קיר מזרח" מזה, וחדר קריאה וספרייה – מזה. קיר המחיצה נבנה בשתי קומות מכוונת ארוכה בצבע מהגוני, ששימשה בעבר כמחיצה בין הפקידים ובין הקהל, בבנק חיפאי שהתחסל.⁵⁷

איור 57 סקיצה לתכנית פנים בית הכנסת - תכנית בן אורי מק"ט 0507.00

⁵⁷ תיבת נח – סקיצה לתכנית פנים בית הכנסת תכנית בן אורי, 1940, מק"ט 0507.00

"עליך לצייר משהו על הקיר, בן אורי! היתכן להשאיר את העץ היפה חלק ללא ציור? " כך פנה אלי שטרוק, ובעקבות פנייתו, ציירתי על קיר המחיצה פירוש לבניין של "תיבת נח". מצד ימין באו חיות השדה: פילים, נמרים, צבאים, שור וכבש, שברחו מפני ענני הגשם השחורים, כשברקע נוף הרים ועמקים. במרכז התמונה, המצויירת של שתי דלתותיו של ארון הקודש, נמצאה התיבה כשהיא צפה על פני המים, גשם ועננים למעלה, גלי הים מפני הקרקע מכוסי המים מלמטה, מתחת לתיבה, בין בתי הדר הכרמל על רחובותיה ומדרגותיה נראו דגים וחיות הים. ומצד שמאל צוירה יציאת החיות מן התיבה: כל החיות מתפזרות זוגות-זוגות בשדה. בין השמים והארץ, נראית הקשת בענן, והרים בהירים נעלמים באופק. מעל ארון הקודש – שני לוחות הברית ושני אריות שומרים עליהם. מכאן שמע שטרוק קולות בוקעים ועולים, קולות של הנערים והנערות במסיבות שבת, בריקוד ובתפילה, והוא עצמו נהג לבוא אליהם לפעמים ולהצטרף למנין בתפילה.^{58 59}

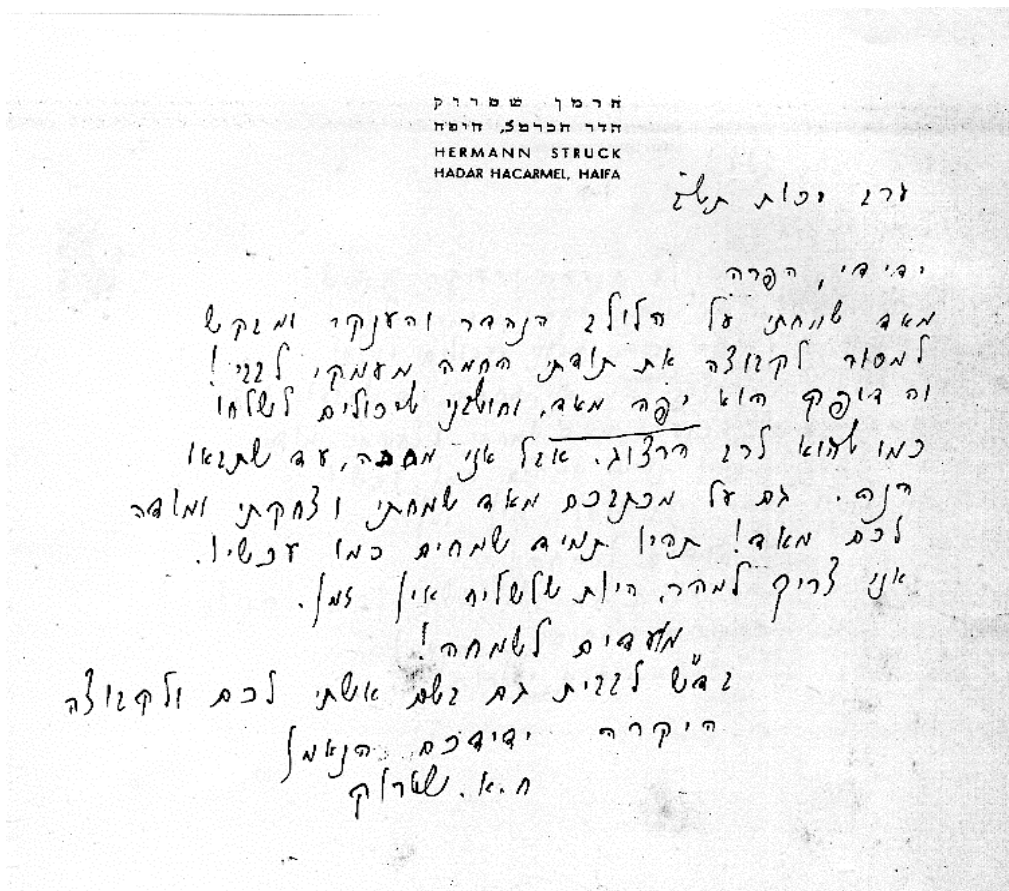
איור 58 תיבת נח - סקיצה לציור על ארון הקודש 1941 מק"ט 0021.00

⁵⁸ תיבת נח – סקיצה לציור על ארון הקודש 1941, מק"ט 0021.00
⁵⁹ תיבת נח – צילום ארון הקודש המצויר – צד שמאל 1941, מק"ט 0021.00

איור 59 תיבת נח - צילום צד שמאל של ארון הקודש המצויר 1941 מק"ט 0021.00

תמיד הייתי מספר לשטרוק על הניסויים, שנעשו בקבוצות הדתיות בעמק בית שאן לשם הידור מצווה. שטרוק שמח מאד כשקיבל את הלולב הראשון מגידולי התומר של עמק בית שאן.⁶⁰

איור 60 מכתבו של הרמן שטרוק לקבוצת אריה (שדה אליהו) ערב סוכות תש"ב 1941

⁶⁰ מכתבו של שטרוק לקבוצת אריה ערב סוכות תש"ב-1941.

באותם ימים, היתה שרויה השמחה במעונם של מתיישבי שדה אליהו. אחרי גמר תקופת "חומה ומגדל" נבנו הבתים הראשונים. הצעירים מבוגרי "עלית הנוער הדתי" הגיעו לגיל נשואים, ונשמע קול חתן וקול כלה.

בשנת תש"ב-1942, ניתנה לי ההזדמנות להציג בפני שטרוק את היחידושים שנעשו בקבוצה בהתקנת כלי חופה, בכתיבת הכתובה וכו'. בהסכמת חברי הקבוצה שהביאו את הכלה, ובהסכמת שטרוק שהביא את החתן, הוחלט לערוך את טכס החתונה במועדון "בני עקיבא" – "תיבת נח". החתונה התקיימה בחודש סבת. בעולם הגדול שררה מלחמת העולם השנייה, ובארץ ישראל – קור ברד ושלג. התחבורה בין ירושלים לתל אביב היתה מנותקת בגלל השלגים המרובים. חברי קבוצת שדה אליהו הגיעו – לאחר שהתגברו על מכשולי הנסיעה – עם כל הציוד להעמדת החופה ולסידור הסעודה בערב. כשבא הרב מחיפה לבדיקת הכתובה, לא הופתע, שהרי ידע מזמן, שבשדה אליהו נהגו לחתום על כתובות מצוירות על קלף, עם עיטורים מנוף עמק בית שאן, עצים ופרחים, עדרי צאן ועיזים, ועמודי יכין ובועז, וים הנחושת לפני כותלי ההיכל. המיוחד בחתונה זו היתה חתימתו של שטרוק כאחד העדים. 61 62

איור 62 מאיר ויהודית בן אורי ופרופ' שטרוק
בליל החתונה ליד "תיבת נח" 1942

איור 61 כתובה של מאיר ויהודית בן אורי, צד ימין
עם חתימת העד הרמן שטרוק, מק"ט 0101.09

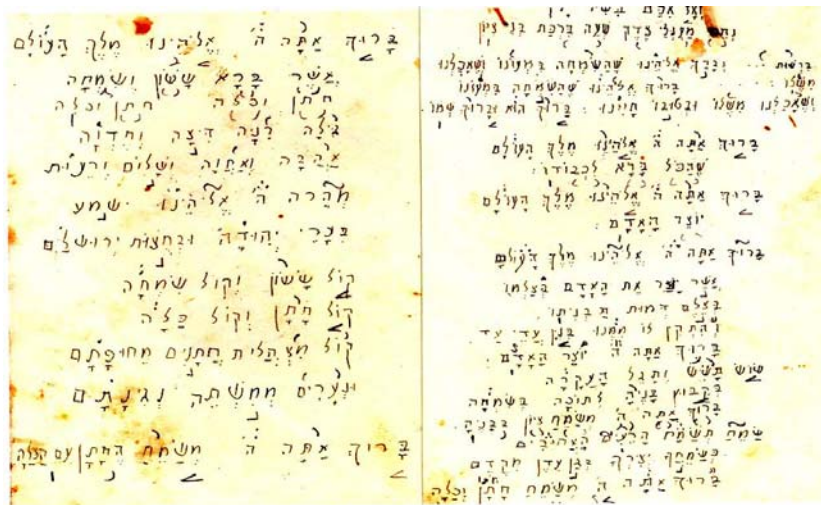
עמודי החופה היו מעוטרים כותרות וגולות מוזהבות ועליהם כתבות: "קול חתן, קול כלה, קול ששון, קול שמחה". העמודים החזיקו את הבד הצהוב, שהיה מצויר ומעוטר עם כל שבע הברכות וסמליה. המנגינה החדשה לשבע הברכות, כפי שהונהג בשדה אליהו,⁶³ נתנה לטכס החגיגי צביון מיוחד ויותר רינה ודיצה. בערב ישבו שטרוק ואשתו עטופי מעילים ושמיות והקשיבו לתוכנית של

⁶¹ הכתובה של מאיר בן אורי ליהודית בן אורי וחתימת העד הרמן שטרוק (צד ימין של הכתובה). מק"ט 0101.09

⁶² תמונת מאיר ויהודית בן אורי ופרופ' שטרוק בליל החתונה ליד תיבת נח. 1942

⁶³ הלחנים של בן אורי לשבע הברכות-1942. מק"ט 0713.00-0713.20

פזמונים ושיירים, כשמהפמוטים הכבדים מכסף שהושאלו מבית שטרוק הקרינו הנרות הרבים את אורם.

איור 63 שבע ברכות עם סימני טעמים לביצוע לפי לחן בן אורי 1942 מק"ט 0713.00

שבע ברכות

0713.20

0713.20

איור 63.1 שבע הברכות עם התווים ללחן בן אורי - 1968 מק"ט 0713.20

יג. ליקוי המאורות

במחלתו, שקירבה את קיצו, נפגעה עינו האחת של שטרוק. כולנו, ידידיו וקרוביו, היינו מודאגים, שמא כאמן-צייר יסבול מכך באופן מיוחד. אבל שטרוק המשיך בסדר עבודתו ובאורח חיו כרגיל. עלה לחדרי האטלייה והשתדל לצייר את תמונותיו ותחריטיו. "אני כעת מלך בין העוורים" – היה אומר על עצמו באירוניה דקה. ואף על פי כן, הרגשתי את ההבדל בין כוחות הרצון וכוחות הגורל. בכמה הזדמנויות היה מדבר ומראה דברים שהיו נראים לו, ולמעשה לא היו אלא מדומים. ראייתו של שטרוק הצטיינה תמיד בתפיסה מעשית של העולם על בריותיו וצורותיו. כח הדמיון שלו פעל בעיקר

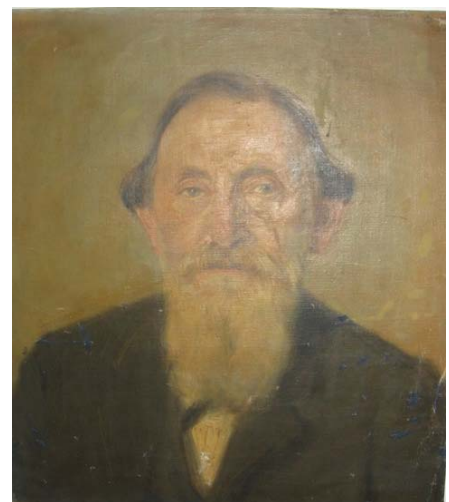
כדי להגדיר את "המיותר" שבהופעת הדברים. גישה זו של שלילת הבלתי רצוי כדי להבליט את הרצוי – היתה ענין של אופי אצל האמן היוצר. הוא היה רגיל לספר על עצמו, כי אין הוא יכול לצייר דברים בדויים או פנטסטיים, ועל כן היה שרוי עכשיו במצב קשה, באין יכולת לטייל עם מחברת הציור ביד, מוכן לרישום ולציור. אבל עינו הלקויה הכשילתו. שטרוק הפסיק להזמין מודלים לציור, מפני שלא ביקש להמשיך ולצייר אותם טיפוסים מעטים שכבר הכיר מזמן. פעם חזר מנסיעתו למצרים, שם שהה בהילואן, והביא איתו מספר גדול של פורטרטים וסטודיות בצבעי מים רעננים. התמונה הגדולה של הרב קוק, שצייר במאמץ גדול, לא הביאה לו סיפוק מלא.

בינתיים, על פי הוראות הרופאים, התמעטו אפילו הנסיעות לירושלים לשיבות הדירקטוריון של הקק"ל ולביקורים אצל ידידיו. הוא נצטווה לשכב במיטה ולנהוג סדרי אכילה חמורים. אף על פי כן נהג לשבת בליל שבת בחוג קרוביו ולשיר זמירות ולברך ברכת המזון בניגון ובנוסח שהיו מקובלים בקהילת "עדת ישורון" בברלין. אחר כך הגיעו חודשים קשים. הוא נשאר שוכב במיטתו בחדרו הקטן. קרא מן התנ"ך את הפרק היומי, והקשיב לחדשות ולמוסיקה ברדיו. מנעוריו אהב מוסיקה וגם ידע לנגן בכינור.

בחדרו הקטן היו תלויות שלוש תמונות. ממולו היתה תמונתו של אביו, יהודי בעל זקן בהיר יפה, ומבט צלול ללא קמטים של דאגות על המצח הגבוה.⁶⁴ התמונה השניה, גדולה מאד, של מקס ליברמן, סטודיה בעפרון לתמונתו המפורסמת של הרובע היהודי באמסטרדם. התמונה השלישית על ידו, מעל למיטה, היתה רפרודוקציה טובה (בשחור-לבן) מתמונתו של רמברנדט: דוד מנגן לפני שאול בכנור.⁶⁵

איור 65 דוד מנגן בכנור לפני שאול - רמברנדט

איור 64 תמונת אביו של פרופ' שטרוק

מכל הרפרודוקציות הרבות של גאון-ציור-החרט רמברנדט בחר שטרוק דווקא בנושא הזה הקרוב לרוחו. כמו שהכינור למעלה ממיטתו של המלך דוד היה משמיע את קולו בחצות הלילה,⁶⁶ כך

⁶⁴ תמונת אביו של פרופ' שטרוק

⁶⁵ דוד מנגן בכנור לפני שאול – רמברנדט

⁶⁶ ברכות דף ג' עמ' ב': "אמר רב אחא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: כנור היה תלוי למעלה ממיטתו של דוד, וכיון

השמייע תמונתו של רמברנדט את קולה, להרגיע את רוחו של המלך שאול. "ראה, בן אורי, כיצד אני שוכב ולא אוכל לראות, עיוור ועצוב, דומה אני לשאול בתמונה זו, כשהוא מחזיק את הפרוכת ומכסה את עיניו ומייבש את דמעותיו: "יבוא דוד וינגן בכינור".

הערת העורך: הכותב יוצר בדבריו קשר בין דוד המנגן לפני שאול ובין הכנור המנגן מראשותיו של דוד המלך בחצות הלילה. כיצד מתקשרים הדברים ביניהם ועם דמותו של פרופ' הרמן שטרוק? **בשנת 1941** הכין מ.בן אורי סידרה של 4 תחריטים זעירים (רוחב 22-31 מ"מ וגובה 49-52 מ"מ) בנושא "דוד והכינור": והם: דוד מנגן לפני שאול - גבורה, (מק"ט תחריטים 083), דוד רוקד לפני הארון - קדושה, (מק"ט תחריטים 082), דוד מקונן על יהונתן - קינה, (מק"ט תחריטים 084), ודוד ישן הכינור מנגן מראשותיו - מלכות. (מק"ט תחריטים 085). התחריט דוד ישן והכינור מנגן מראשותיו עבר תהליך של שינויים בקומפוזיציה לאחר החריטה ולאחר הדפסות ראשונות, דבר שאינו משיגרת העבודה של אמן החרט. הדבר מחייב ליטוש והחלקת הנחושת מהחריטה הקודמת לפני החריטה החדשה. בגירסה המוקדמת⁶⁷ (מק"ט תחריטים 085.1 a) דוד שוכב על גבו, ראשו על כרית ואצבעות ידיו שלובות על חזהו.

⁶⁷ שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו, מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר." דוד המלך ישן והכנור מנגן מראשותיו, 1941, קטלוג תחריטים 085.1.

איור 68 1941 קט'תח' מס' 085.1 b

דוד המלך ישן והכנור למראשותיו

איור 67 1941, קט'תח' מס' a085.1

דוד המלך ישן והכנור למראשותיו

בגרסה המאוחרת-הסופית⁶⁸, (מק"ט תחריטים 085.1 b) דוד המלך הישן ונוטה מעט לצד שמאלו, ראשו נשען על שתי כריות, וידו הימנית תומכת את ראשו מאחור.

כאשר נבחן תחריט זה לעומת הרישום שרשם בן אורי את שטרוק בשנתו בתאריך 9 באפריל 1941 - י"ב בניסן ה'תש"א⁶⁹, נוכח בוודאות שרישום זה היה המודל לדמות דוד המלך בתחריט הסופי. הדברים ניכרים גם בצורת השמיכה – כיסוי המיטה עליה שכב שטרוק.

⁶⁸ דוד המלך ישן והכנור מנגן מראשותיו, 1941, קטלוג תחריטים 085.1
⁶⁹ פרופ' הרמן שטרוק בשנתו, 9 באפריל 1941, רישום מ.בן אורי

איור 69 פרופ' שטרוק בשנתו, 9 באפריל 1941, רישום של בן אורי

עברו בדיוק שנתיים מאותה חתונה ב"תיבת נח", והנה ביום בהיר בט"ז בטבת ה'תש"ד, נאספו הנקראים להספיד את שטרוק, היהודי הגדול והאמן הגדול, שהוציא את נשמתו בחדר זה, אותו החדר הקטן עם תמונותיו המובחרות.⁷⁰

⁷⁰ פרופ' הרמן שטרוק על מיטתו, יום לפני פטירתו. ...

איור 70 פרופ' הרמן שטרוק על מיטתו יומיים לפני מותו - רישום מאיר בן אורי

אלה שראו את פניו לפני השכבתו, סיפרו על יופים וזוהרם, על עיניו הטובות והקורנות, כאילו נתחדש שוב כוח ראייתו בשלימות, כבימים הקודמים, - אבל בשבילנו כבה המאור הגדול.